J. COMPAÑEL.—EDITOR.

CANTARES GALLEGOS

POR

ROSALIA CASTRO DE MURGUIA.

VIGO

ESTABLECIMIENTO TIPOGRÁFICO DE D. J. COMPAÑEL.

1863.

CANTARES GALLEGOS.

CANTARES

GALLEGOS.

POR

ROSALIA CASTRO DE MURGUIA.

A Fernan Caballero.

Señora: Por ser muger y autora de unas novelas hácia las cuales siento la mas profunda simpatia, dedico á V. este pequeño libro. Sirva él, para demostrar á la autora de la GAVIOTA *y de* CLEMENCIA, *el grande aprecio que le profeso, entre otras cosas, por haberse apartado algun tanto, en las cortas páginas en que se ocupó de Galicia, de las vulgares preocupaciones, con que se pretende manchar mi pais.*

Santiago, 17 de mayo de 1863.

Grande atrevemento é sin duda par' un probe inxenio com' ó que me cadrou en sorte, dar á luz un libro, cuyas páxinas debian estar cheyas de sol, d'armonia, e d' aquela naturalidade que unida á un-ha fonda ternura, á un arrulo incesante de palabriñas mimosas e sentidas, forman á mayor belleza d' os nosos cantos populares. A poesia gallega toda música e vaguedade, toda queixas, sospiros, e doces sonrisiñas, mormuxando un-has veces c'os ventos misteriosos d' os bosques, briland' outras c' ó rayo de sol que cai sereniño por enriba d' as auguas d' un rio farto e grave, que corre baixo as ramas d' os salgueiros en frol, compriálle para ser cantada, un sprito subrime e cristaiño si asi ó podemos decir, un-ha inspiracion fecunda, com' á vexeta, cion que hermosea esta nosa privilexiada terra e sobre todo un sentimento delicado e penetrante prá dar á conocer tantas bellezas de pirmeiro

orden, tanto fuxitivo rayo d' hermosura, como se desprende de cada costume, de cada pensamento escapado á este pobo á quen moitos chaman estúpido, e á quen quisais xuzguen insensibre, estraño a devina poesia. Mais naide ten menos qu'eu teño, as grandes cualidades que son precisas prá levar á cabo obra tan dificile, anque naide tampouco se pudo achar animado d'un mais bon deseo, prá cantar as bellezas da nosa terra naquel dialecto soave e mimoso, que queren facer barbaro, os que non saben que aventaxa ás demais linguas en doçura e armonia. Por esto, inda achándome debil en forzas, e nabendo deprendido en mais escola qu' á d' os nosos probes aldeans, guiada solo por aqueles cantares, aquelas palabras cariñosas e aqueles xiros nunca olvidados que tan doçemente resoaron nos meus oidos desd' á cuna, e que foran recollidos po-lo meu corazon como harencia propia, atrevinme á escribir estos cantares, esforzándome en dar á conocer como algun-has d' as nosas poeticas costumes, inda conservan certa frescura patriarcal e primitiva, e com' ó noso dialecto doce e sonoro, é tan aproposito com' ó pirmeiro, para toda clase de versificacion.

As miñas forzas é certo quedaron moito máis abaixo d' ó que alcançaran os meus deseyos, é por eso comprendendo canto poidera facer nesto un gran poeta, dóyome inda mais da miña insuficença. *Ó libro d' os Cantares* de D. Antonio Trueba, que m' inspirara e der' alento prá levar á cabo este traballo, pasa pó-lo meu pensamento com' un-hun remorso, e casi asoman as vagoas ós meus ollos ó pensar como Galicia se levantaría hastr'ó lugar que lle corresponde, si un poeta como Anton ó d' os *Cantares*, fose o destinado prá dar á conocer as suas bellezas e ás suas costumes. Mais á miña infeliz patria, tan desventurada nesto como en todo ó mais, tense que contentar c' un-has páxinas frias e insulsas, qu' á penas serian dinas d' achegarse de lonxe ás portas dó Parnaso, como non fosse pó-lo nobre sentimento c' as creou. Qu' esto mesmo me sirva de disculpa, prá os que xustamente quirtiquen as miñas faltas, pois penso que ó que s' esforça por desvanecer os errores que manchan e ofenden inxustamente á sua patria, é acreedore á algun-ha indulxencia.

Cantos, vagoas, queixas, sospiros, serans, romerias, paisaxes, debesas, pinares, soidades,

ribeiras, costumes, tod' aquelo en fin que pó-la sua forma e colorido e dino de ser cantado, todo ó que tuvo un eco, un-ha voz, un runxido por leve que fosse, que chegase á conmoverme, tod' esto m' atrevin á cantar neste homilde libro prá desir un-ha vez siquera, y anque sea torpemente, òs que sin razon nin conocement' algun nos despreçan, qu' a nosa terra é dina d' alabanzas, e qu' a nosa lingua non é aquela que bastardean e champurran torpemente nás mais ilustradisimas províncias, c' un-ha risa de mofa, qu' á desir verdade (por mais qu' esta sea dura), demostra á iñorancia mais crasa y á mais imperdoable inxusticia, que pode facer un-ha provincia á outra provincia hirman por probe qu' esta sea. Mais he aqui qu' ó mais triste nesta cuestion, é á falsedade con que fora d' aqui pintan así òs fillos de Galicia com' á Galicia mesma, á quen xeneralmente xuzgan ó mais despreciable e feyo d' España, cando acaso sea ó mais hermoso e dino d' alabanza.

Non quero ferír con esto á susceptibilidade de naide, anque á decir verdade, ben poidera perdonarsell' este pequeno desafogo á quen tan ferida foy de todos. Mais eu qu' atravesei repetidas ve-

ces aquelas soledades de Castilla, que dan idea d' ó deserto; eu que recorrín á feraz Estremadura y á estensa Mancha, dond' ó sol cai á plomo alomeando monotonos campos, dond' ó cor d' á palla seca prest' un tono cansado ó paisaxe que rinde e entristece ó esprito, sin un-ha herbiña que distraya á mirada que vai perderse nun ceo sin nubes, tan igual e tan cansado com' á terra que crobe; eu que visitei os celebrados arredores d' Alicante dond' os olivos, có seu verd' escuro, sembrados en fila e de raro en raro parecen chorar de verse tan solitarios, e vin aquela famosa horta de Murcia, tan nomeada, e tan alabada, e que, cansada e monotona com' ó resto d' aquel paise, amostra á sua vexetacion tal como paisaxes pintados núm carton con árbores postos simetricamente y en carreiriños para divertision d' os nenos, eu non podo menos d' indignarme cand' os fillos d' esas provincias que Dios favoreceu en fartura, pero non ná belleza d' os campos, bulranse d' esta Galicia competidora en clima e galanura c'os paises mais encantadores da terra, esta Galicia donde todo é espontaneo na natureza y en donde á man do home, cede o seu posto á man de Dios.

Lagos, cascadas, torrentes, veigas froridas, valles, montañas, ceos azues e serenos com' os d' Italia, horizontes nubrados e malenconicos anque sempre hermosos com' os tan alabados da Suiza, ribeiras apacibres e sereniñas, cabos tempestuosos qu' aterran e adimiran po-la sua xigantesca e xorda cólera.... mares imensos..... que direi mais? non hay pruma que poida enumerar tanto encanto reunido. A terra cuberta en tóda-las estacions de herviñas e de frores, os montes cheyos de pinos, de robres e salgueiros, os lixeiros ventos que pasan, as fontes y os torrentes derramándose fervedores e cristaiños, bran e inverno, xa po-los risoños campos, xa en profundas e sombrisas ondanadas..... Galicia é sempre un xardin donde se respiran aromas puros, frescura e poesia..... E á pesar d' esto chega á tanto á fatuidade d' os iñorantes, á tanto á indina preocupacion que contra á nosa terra existe, qu' inda os mesmos que poideron contemprar tanta hermosura (xa non falamos d' os que se bulran de nos sin que xamais nos hayan visto nin ainda de lonxe, que son os mais) inda os que penetraron en Galicia e gozaron d' as delicias qu' ofrece, atreveronse á decir que Galicia

era..... un cortello inmundo!!... Y estos eran quisais fillos... de aquelas terras abrasadas d' onde hastra os paxariños foxen!... que diremos á esto? Nada mais sinon, que taes fatuidades, respecto do noso pais, teñen algun-ha comparanza c' as d' os franceses ò falar d' as suas eternas vitorias ganadas ôs españoles. España, nunca, nunca os venceu, po-lo contrario sempre saleu vencida, derrotada, homillada, e ó mais triste d' esto é que *vale* antr' eles tan infame mentira, así como *vale* prá á seca Castilla, prá á deserta Mancha e prá tóda-las demais provincias d' España,-ningun-ha comparada en verdadeira belleza de paisaxe, có á nosa,- que Galicia é ó rincon mais despreciable da terra. Ben din que todo neste mundo está compensado, e ven así á sofrir España d' un-ha nacion veciña que sempre á ofendeu á misma inxusticia qu' ela, inda mais culpabre, comete c' un-ha provincia homillada de quen nunca s' acorda, como non sea prá homillala inda mais. Moito sinto as inxusticias con que nos favorecen os franceses, pró neste momento casi lles estou agradecida, pois que me proporcionan un medio de facerlle mais palpabre á España á inxusticia qu' ela á sua vez conosco comete.

Foy este ó movil principal que m' impeleu á pubricar este libro, que mais que nadie, conoço que necesita á indulxencia de todos. Sin gramatica, nin regras de ningun-ha clás, ó lector topará moitas veces faltas d' ortografía, xiros que disoarán ôs oidos d' un purista, pró ô menos, e prá disculpar en algo estes defectos, puxen o mayor coidado, en reprodusir ó verdadeiro esprito d' ó noso pobo, e penso qu' ó conseguin en algo.... si ben de un-ha maneira débil e froxa. ¡Queira ó ceo qu' outro mais afertunado qu' eu, poida describir c' ó seus cores verdadeiros, os cuadros encantadores que por aquí s' atopan, inda no rincon mais escondído e olvidado! prá qu' asi ô menos en fama, xa que non en proveito, gane e se vexa c' o respeto e adimiracion merecidas esta infortunada Galicia.

PIRMEIRA PARTE.

1.

As de cantar
Que ch' ei de dar zonchos;
As de cantar
Que ch' ei de dar moitos.

I.

«As de cantar
Meniña gaiteira,
As de cantar
Que me morro de pena.

Canta meniña
Na veira da fonte,
Canta dareiche
Boliños do pote.

Canta meniña
Con brando compas,

Dareich' unha proya
Da pedra do lar.

Papiñas con leite
Tamén che darei,
Sopiñas con viño,
Torrexas con mel.

Patacas asadas
Con sal é vinagre,
Que saben á noces.
¡Que ricas que saben!

¡Que feira, rapaza,
Si cantas faremos!...
Festiña por fora,
Festiña por dentro.

Canta si queres,
Rapaza do demo,
Canta si queres,
Dareich' un mantelo.

Canta si queres
Na lengua qu' eu falo,
Dareich' un mantelo.
Dareich' un refaixo.

Có son da gaitiña.
Có son da pandeira.
Che pido que cantes
Rapaza morena.

Có son da gaituña,
Có son do tambor,
Che pido que cantes
Meniña por Dios.»

II.

Asi mó pediron
Na veira do mar,
A ó pé das ondiñas
Que veñen e van.

Asi mó pediron
Na veira do rio
Que corr' antr' as erbas
Do campo frorido.

Cantaban os grilos,
Os galos cantaban,
O vento antr'as follas
Runxindo pasaba.

Campaban os prados,
Manaban as fontes,
Antr' erbas e viñas
Figueiras e robres.

Tocaban as gaitas
O son das pandeirás,

Bailaban os mozos
Cás mozas modestas.

Que cofias tan brancas!
Que panos con freco!...
Que dengues de grana!
Que sintas! que adresos!

Que ricos mandiles,
Que verdes refaixos..
Que feitos xustillos
De cór colorado!

Tan vivos colores
A vista trubaban,
De velos tan vareos
O sol se folgaba.

De velos bulindo
Por montes e veigas,
Coidou qu' eran rosas
Garridas e frescas.

III.

Lugar mais hermoso
Non houbo na terra
Qu' aquel qu' eu miraba,
Qu' aquel que mè dèra.

Lugar mais hermoso
No mundo n' hachara,
Qu' aquel de Galicia,
Galicia encantada!

Galicia frorida,
Cal ela ningunha,
De froles cuberta,
Cuberta de espumas.

D' espumas qu' o mare
Con pelras gomita,
De froles que nacen
A ó pé das fontiñas.

De valles tan fondos,
Tan verdes, tan frescos,
Qu' as penas se calman
No mais que con velos.

Qu' os anxeles neles
Dormidos se quedan,
Xa en forma de pombas,
Xa en forma de niebras.

IV.

Cantart' ei, Galicia,
Teus dulces cantares,

Qu' asi mó pediron
Na veira do mare.

Cantar t' ei, Galicia,
Na lengua gallega,
Consolo dos males,
Alivio das penas.

Mimosa, soave,
Sentida, queixosa,
Encanta si rie,
Conmove si chora.

Cal ela, ningunha
Tan dulce que cante.
Soidades amargas,.
Sospiros amantes.

Misterios da tarde,
Murmuxos da noite:
Cantar t' ei, Galicia,
Na veira das fontes.

Qu' asi mó pediron,
Qu' asi mó mandaron,
Que cant' e que cante
Na lengua qu' eu falo.

Qu' asi mó mandaron,
Qu' asi mó dixeron...
Xa canto, meniñas,
Coidá que comenzo.

Con dulce alegria,
Con brando compás.
O pé das ondiñas,
Que veñen e van.

Dios santo premita
Qu' aquestes cantares,
D' alivio vos sirvan
Nos vosos pesares.

De amabre consolo,
De soave contento,
Cal fartan de dichas
Compridos deseyos.

De noite, de dia,
N' aurora, na sera,
Oiresme cantando
Por montes e veigas.

Quen queira me chame,
Quen queira m' obrige,
Cantar, cantareille
De noit' e de dia.

Por darlle contento,
Por darlle consolo,
Trocand' en sonrisas
Queixiñas e choros.

Buscaime, rapazas,
Velliñas, mociños,

Buscaim' antr' os robres,
Buscaim' antr' os millos.

Nas portas dos ricos,
Nas portas dos probes,
Qu' aquestes cantares
A todos responden.

A todos, qu' á Virxen
Axuda pedin,
Por que vos console
No voso sufrir.

Nos vosos tormentos,
Nos vosos pesares.

Coidá que comenso...
¡Meniñas, Dios diante!

2.

Nasin cand' as prantas nasen,
No mes das froles nasin,
Nunh' alborada mainíña,
Nunh' alborada d' abril.
Por eso me chaman Rosa
Mais á dó triste sorrir
Con espiñas para todos
Sin ningunha para tí.
Dés que te quixen, ingrato,
Tod' acabou para min.
Qu' eras tí para min todo
Miña groria e meu vivir.
De que pois te queixas, Mauro?
De que pois te queixas, di,
Cando sabes que morrera
Por te contemplar felis?
Duro crabo me encrabaches
Con ese teu maldesir,

Con ese teu pedir tolo
Que non sei que quer de min,
Pois dinche canto dar puden
Avariciosa de ti,
O meu corason che mando
C' unha chave par' ó abrir,
Nin eu teño mais que darche,
Nin ti mais que me pedir.

3.

—Dios bendiga todo, nená;
Rapaza, Dios te bendiga,
Xa que te dou tan grasiosa,
Xa que te dou tan feitiña,
Qu' anque andiven moitas terras,
Qu' anque andiven moitas vilas,
Coma ti non vin ningunha
Tan redonda e tan bonita.
¡Ben haya quen te pariu!
¡Ben haya, amen, quen te cria!

—Dios vos garde, miña vella,
Gárdevos Santa Mariña,
Qu' a bofé sós falangueira.
Falangueira e ben cumprida.

—Meniña, por ben falada
Ningunha se perderia,
Cóllens' antr' os paxariños

Aqueles que mellor trian,
Morre afogado antr' as pallas
O pitiño que non chia.

—Pois si vos foras pitiño,
Dígovos miña velliña,
Que dese mal non morreras,
Que chiar ben chiarías.

—Ay! que si non de min fora
Miña filla, miña filla!
Sin agarimo no mundo
Desde que nasin orfiña.
De port' en porta pedindo
Tiben que pasar á vida.
E cand' á vida se pasa
Cal vida de pelegrina.
Que busca pelegrinando
O pan de tódolos dias,
De cot' en lares alleos,
De cot' en estrañas vilas,
Hay que deprender estonces
Por no morrer coitadiña,
A ó pé d' un valo tumbada,
E de todos esquencida,
O chio dos paxariños,
O recramo das pombiñas,
O ben falar que comprase
A humildá mansa qu' obriga.

—Moito sabés, miña vella,
Moito de sabiduria!

¡Quen pudera correr mundo
Por ser como vos sabida!
Qu' anque traballos se pasen
Aló pó las lonxes vilas,
Tamén ¡que cousas se saben!
Tamén ¡que cousas se miran!

—Mais val que nás mires nunca.
Qu' estonces te perderías:
O qu' ó sol mirar precura
Logo quedará sin vista!

—Dirés verdá, miña vella,
Mais craras as vosas niñas,
Emprestouvos hastr' agora
Groriosa Santa Lucia.

—Moita devoçon lle teño
Miña santiña bendita!
Mais non sempr' as niñas craras
Son proba de craras vistas.
Moitas eu vin com' á augua
Que corr' antr' as penas frias
Gorgorexando de paso,
Sereniña, sereniña,
Qu' antre tiniebras pousaban.
Qu' antre tiniebras vivian,
Nas tiniebras d' os pecados
Que son as mais escondidas.

—Si de pecados falades,
E pan qu' onde queir' espiga.

En tódalas partes crese,
En todas partes se cria,
Mais uns son cor de veneno,
Outros de sangre runxida,
Outros com' á noite negros
Medran c' as lurpias dañinas,
Qu' os paren entr' ouro e seda
Arrolados pó l' envidia,
Mantidos pó la luxuria,
Mimados pó la cobiza.

—«Quen ven está, ven estea.»
Déixat' estar, miña filla,
Nin precures correr mundo
Nin tampouco lonxes vilas,
Qu' ó mundo dá malos pagos
A quen lle dá prendas finas,
E nas vilas mal fixeras
Qu' á aqui facer non farias,
Qu' anque ese pan valorento
En tódas partes espiga,
Nunhas apoucado crese,
Noutras medra qu' admira.

—Falás com' un abogado,
E calquera pensaria
Que deprendestes nos libros
Tan várcas palabrerias.
Todiñas tan ven faladas,
Todiñas tan entendidas:
E tal medo me puñecches
Que xa d' aqui non sahira

Sin levar santos escritos
E medalliñas benditas
Nun lado do meu xustillo
Xunto d' una negra figa,
Que me librasen das meigas
E mais dás lurpias dañinas.

—Que te libren de ti mesma,
Pidelle á Dios, rapariga.
Que somos nós para nós
As lurpias mais enemigas.
Mais xá ven á noite vindo
Co seu manto d' estreliñas,
Xa recolleron ó gando
Que pastaba na curtiña,
Xa lonx' as campanas tocan,
Tocan as Ave-Marias,
Cada conexo á ó seu tobo
Lixeiro, lixeiro tira,
Qu' é mal compañeiro á noite
Si á compañeiro s' obriga.
Mas ay! qu' eu non teño tobo
Nin burata conocida,
Nin tellado que me cruba
Dos ventos da noite fria.
¡Que vid' á dos probes, nena!
Que vida, qu' amarga vida!
Mais noso Señor foi probe,
¡Qu' esto d' alivio nos sirva!

—Amen, miña vella, amen;
Mais pó las almas benditas

Oxe dormirés n' un leito
Feito de palliña triga,
Xunta do lar que vos quente
Cá borralliña encendida,
E comerés un caldiño
Con patacas e nabizas.

—Bendito sea Dios, bendito.
Bendit' á Virxe María
Que con tanto ben m' acode
Por unha man compasiva!
O Señor che dé fortuna
Con moitos anos de vida.
Volvansech' as tellas d' ouro.
As pedras de prata fina,
E cada gran seu diamante
Che se volva cada dia!
Y agora, miña rapaza,
Por qu' un pouco t' adivirtas
Bailando c' as compañeiras
Que garulan ná cociña.
Eiche de contar historias,
Eiche de cantar copriñas.
Eiche de tocar as cunchas.
Miña carrapucheiriña.

4.

Cantan os galos pr' ó dia,
Érguete, meu ben, e vaite.
—Como m' ei d' ir queridiña,
Como m' ei d' ir e deixarte

—D' eses teus olliños negros
Como doas relumbrantes,
Hastr' as nosas maus unidas
As vagoas ardentes caen.
¿Como m' ei d' ir si te quero?
Como m' ei d' ir e deixarte,
Si cá lengua me desvotas
E có coraçon me atraes?
N' un corruncho do teu leito
Cariñosa m' abrigaches
Có teu manso caloriño
Os frios pés me quentastes;
E d' aqui xuntos miramos
Por antr' ó verde ramaxe,
Cal iba correndo á lua

Por enriba dos pinares.
¿Como queres que te deixe
Como 'que de ti m' aparte,
Si mais qu' á mel eres dulce
E mais qu' as froles soave?

—Meiguiño, meiguiño meigo,
Meigo que me namoraste,
Baite d' onda min meiguiño
Antes qu' ó sol se levante.

—Ainda dorme, queridiña,
Antr' as ondiñas do mare,
Dorme por que m' acariñes
E por qu' amante me chames,
Que sol' onda tí, meniña,
Pódo contento folgare.

—Xa cantan os paxariños,
Erguete, meu ben, qu' é tarde.

—Deixa que canten, Marica,
Marica deixa que canten...
Si tí sintes que me vaya,
Eu relouco por quedarme.

—Conmigo, meu queridiño,
Mitá dá noite pasaches.

—Mais en tanto ti dormias
Contenteime con mirarte,
Qu' asi sorind' entre soños

Coidaba qu' eras un anxel,
E non con tanta pureza
O pé d' un anxel velase.

—Asi te quero, meu ben,
Com' un santo dos altares,
Mais fuxe.... qu' ó sol dourado
Por riba dos montes saye.

—Irey, mais dame un biquiño
Antes que de tí m' aparte;
Qu' eses labiños de rosa
Inda non sei como saben.

—Con mil amores chó dera,
Mais teño que confesarme,
E moita vergonza fora
Ter un pecado tan grande.

—Pois confesate, Marica,
Que cando casar nos casen,
Non ch' an de valer, meniña,
Nin confesores nin frades.
Adios, cariña de rosa!

—Raparigo, Dios te garde!

5.

«Nosa señora da Barca
Ten o tellado de pedra;
Ben ó pudera ter d' ouro
Miña Virxe si quixera.»

I.

Canta xente... canta xente
Por campiñas, e por veigas!
Canta pó lo mar abaixo
Ven camiño da ribeira!
Que lanchas tan ben portadas
Con aparellos de festa!
Que botes tan feituquiños,
Con tan feituquiñas velas!
Todos cargadiños veñen
De xentiña forasteira,
E de rapazas bonitas
Cura de tódalas penas.
Cantos dengues encarnados!
Cantas sintas amarelas!

Cantas coñas pranchadiñas
Dende lonxe relumbrean,
Cal si fosen neve pura,
Cal froles da primadera!
Canta maxesa nos homes,
Canta brancura nas nenas!
Y eles semellan gallardos
Pinos qu' os montes ourean,
Y elas cogolliños novos
C' orballo da mañan fresca.

As de Muros, tan finiñas,
Qu' un coidara que se creban,
C' aquelas caras de virxe,
C' aqueles ollos de almendra,
C' aqueles cabelos longos
Xuntados en longas trenzas,
C' aqueles cores rousados,
Cal si á aurora llos puñera
Pois asi son de soaves
Com' aurora que comenza;
Descendentes das airosas
Fillas da pagana Grecia,
Elas de negro se visten,
Delgadiñas e lixeiras,
Refaixo e mantelo negro,
Zapato e media de seda,
Negra chaqueta de raso,
Mantilla da mesma peza,
Con terciopelo adornado
Canto enriva de si levan;
Fillas de reinas parecen,

Griegas estatuas semellan,
Si á un rayo de sol poniente
Repousadas se contempran,
Ricos panos de Manila,
Brancos e cor de sireixa,
Cruzanse sobre ó seu seyo
Con pudorosa modestia;
E por antr' eles relosen,
Como brillantes estrelas,
Aderesos e collares
De diamantes e de pelras,
Pendentes de filigrana
E pechuguiñas de cera.

As de Camariñas, visten
Cál rapaciñas gaiteiras,
Sayas de vivos colores
Pó lo pescozo da perna,
Lucindo ó negro zapato
Enriva de branca media.
Chambras feitas de mil rayas
Azuladas e bermellas,
Con guarniciós que lles caen
Sobr' á rumbosa cadeira.
Para tocar ó pandeiro,
Non hay coma tales nenas,
Que son as Camariñanas,
Feitas de sal e canela.

As de Cé, ¡Virxe do Carme!
¡Que cariñas tan ben feitas!
Cando están coloradiñas

No ruxe ruxe da festa,
Cada mirar dos seus ollos
Fire como cen saetas,
Nin hay mans, tan ben cortadas,
Tan branquiñas e pequenas,
Com' as qu' amostran finxindo
Que non queren que llas vexan.

Son as de Laxe un-has mozas,
Vaya un-has mozas aquelas!
Solo con velas de lonxe,
Quitaselles á monteira;
Porque son vivas de xenio
Aunque son rapazas netas.
Bailadoras... n' hay ningun-has
Que con elas se entrometan,
Pois por bailar, bailarian
No cribo d' un-ha peneira;
Mais en tocando á que recen,
En rezar son as pirmeiras...
Dan ó mund' ó qu' é do mundo,
Dan á ygrexa ó qu' é da ygrexa.

As de Noya, ven s' axuntan
C' as graciosas Rianxeiras,
Pó los redondos peiños,
Pó las cabeleiras crechas,
Pó los morenos lunares,
E pó las agudas lenguas,
Qu' abofé qu' en todo pican
Como si fosen pementa.

Veñen dempois recatadas
Anqu' un pouquiño soberbias
Por aquelo qu' elas saben
D' antigüedad' e nobresa
(Pois por acó todos somos
Tal cóma Dios nos fixera,)
As meniñas ven compostas
D' un-ha vila quisquilleira,
Que por onde van, parece
Que van dicindo: «¡Canela!
¿Prantamos ou non prantamos
A cantas hay n' esta terra?»
Mais si prantan ou non prantan,
Non son eu quen ó dixera,
Que fora pouca cordura,
Que fora farta llanesa.
Baste desir que xuntiñas
Todas na porta da ygrexa
Mais bonitas parecian
Qu' un ramiño de asucenas,
Mais frescas qu' un-ha leituga
Mais sabrosiñas que fresas.
Xa que fosen de Rianxo,
Que fosen de Redondela,
De Camariñas ou Laxe,
De Laxe ou de Pontareas,
Todas eran tan bonitas,
Todas tan bonitas eran,
Qu' o de mais duras entrañas
Der' as entrañas por elas...
Por eso se derretian,
Cal si foran de manteiga,

Diante delas os rapaces,
Os rapaciños da festa,
Os mariñeiros do mare,
Que dond' á Virxen viñeran,
Por qu' á Virxen os salvara
De naufragar na tormenta.
Mais si salvaron no mare,
Non se salvarán na terra;
Mariñeiros, mariñeiros,
Qu' aqui tamen hay tormentas
Qu' afogan corasonciños
Sin que lle vallan ofertas,
Qu' oye á Virxe os que s' afogan
Do mar antr' as ondas feras,
Mas non oye os namorados,
Que d' afogarse s' alegran.

II.

Ramo de froles parece,
Muxía á das altas penas
Con tanta rosa espallada
N' aquella branca ribeira,
Con tanto carabeliño
Que relose antr' as areas,
Con tanta xente que corre
Que corr' e se sarandea
O son das gaitas que tocan
E das bombas que reventan,

Uns que venden limoada
Outros augua que refresca,
Aqueles dulce resolio
Con rosquilliñas d' almendra,
Os de mais alá sandías
Con sabrosas sirigüelas,
Mentras tanto qu' algun cego
O son d' alegre pandeira,
Toc' un carto de guitarra
Para que bailen as nenas.
Bendita á Virxe da Barca,
Bendita por sempre sea!
Miña Virxe milagrosa,
En quen tantos se recrean!
Todos van por visitala,
Todos ali van por vela
Na sua barca dourada,
Na sua barca pequena,
Dond' estan dous anxeliños,
Dous anxeliños que reman.
Ali chegou milagrosa
Nun-ha embarcaçon de pedra,
Ali por que Dios ó quixo
Sempre adoradores teña.
A pedra vala que vala,
Sirvelle de centinela,
E mentras dormen os homes,
El' adoraçon lle presta
Con aquel son campanudo
Qu' escoitar lonxe se deixa,
E á quen ó mar con bramidos
Umildosos llé contesta.

Cando as campanas repican
E a musica retumbea,
Cal nun céo, pó las naves
Da recollidiña ygrexa,
Cand' os foguetes estalan
Nos aires, e voces frescas
Pó lo espaço, c' as gaitiñas
E c' os tambores se mescran,
Estonces á pedra vala
Tan alegr' e tan contenta
Qu' an qu' un cento de presoas
Brinca e salta enrriva dela,
Coma si fose mociña,
Mais que un-ha pruma lixeira,
Alegre com' un-has pascuas
Salta e rebrinca con elas.
Choven estonces ofertas,
Que lle traen os romeiros
En feitiñas carabelas,
Diante da Virxe bendita,
Os pés da sagrada Reina,
E por eso alí lle cantan
Cando se despiden d'ela:
«*Nosa señora da Barca*
Ten ó tellado de pedra;
Ben ó pudera ter d' ouro
Miña Virxe si quixera.»

6.

Fun un domingo,
Fun pó la tarde,
Có sol que baixa
Tras dos pinares,
C' as nubes brancas
Sombra dos ánxeles,
C' as palomiñas
Qu' as alas baten,
Con un batido
Manso, e suave,
Atravesando
Vagos celaxes
Mundos estraños
Qu' en rayos parten
Ricos tesouros
D' ouro e diamante.
Pasin os montes,

Montes e valles,
Pasin llanuras,
E soledades:
Pasin os regos,
Pasin os mares,
Con pés enxoitos
E sin cansarme.

Colleum' a noite,
Noite brillante,
C' un-ha luniña
Feita de xaspes,
E fun con ela
Camiño adiante;
C' as estreliñas
Para guiarme,
Qu' aquel camiño
Solo elas saben.

Dempois á aurora
Có seu sembrante,
Feito de rosas
Veu á alumbrarme;
E vin estonces
Antr' o ramaxe
D' olmos e pinos,
Acobexarse,
Branca casiña

Con palomare,
Dond' as pombiñas
Entran e sayen.
N' ela s' escoitan
Doces cantares,
N' ela garulan
Mozos galantes
C' as rapaziñas
D' outros lugares,
Tod' é contento,
Tod' é folgare,
Mentras a pedra
Bate que bate,
Mole que mole,
Dalle que dalle,
Con lindo gusto
Faille compases.

Non hay sitiño
Que máis m' agrade,
Qu' aquel muhiño
D' os castañares;
Dond' hay meniñas,
Dond' hay rapaces,
Que ricamente
Saben loitare.
Donde rechinan
Hasta cansarse,
Mozos e vellos,
Nenos e grandes;
E anque non queren
Qu' aló me baixe

Sin qu' o soupera
Ná casa naide,
Fun á o muhiño
D' o meu compadre,
Fun pó lo vento,
Vin pó lo aire.

7.

Un repoludo gaiteiro
De pano sedán vestido,
Com' un principe cumprido,
Cariñoso e falangueiro,
Antr'os mozos o pirmeiro
E nas siudades sin par,
Tiña costum' en cantar
Aló po la mañanciña,
Con esta miña gaitiña
Ás nenas ei d' engañar.

Sempre pó la vila entraba
Con aquel de señorio,
Sempre con poxante brio
Co tambor s' acompasaba:
E si na gaita sopraba
Era tan dulce soprar,
Que ven fixera en cantar

Aló po la mañanciña,
Con esta miña gaitiña
As nenas ei d' engañar.

Todas por él reloucaban,
Todas por él se morrian,
S' ó tiñan cerca, sorrian,
S' ó tiñan lonxe, choraban:
Mal pecado! non coidaban
Que c' aquel seu frolear
Tiña costum' en cantar
Aló pó la mañanciña,
Con esta miña gaitiña
As nenas ei d' engañar.

Camiño da romeria,
Debaixo d' un-ha figueira,
Canta meniña solteira
¡Querote! lle repetia....
Y él c' á gaita respondia
Por á todas envoucar,
Pois ven fixeira en cantar
Aló po la mañanciña,
Con esta miña gaitiña
As nenas ei d' engañar.

Elas louquiñas bailaban
E por xunta d' el corrian,
Cegas.... cegas que non vian
As espiñas qu' as cercaban;
Probes palomas buscaban
A luz qu' as iba queimar

Pois qu' el soupera cantar
Aló po la mañanciña,
Ó son da miña gaitiña
As nenas ei d' engañar.

¡Nás festas, canto contento!
¡Canta risa nas fiadas!
Todas, todas namoradas
Deranll' ó seu pensamento;
Y él que d' amores sedento
Quixo á todas engañar,
Cand' as veu dimpois chorar
Cantaba nas mañanciñas,
Non sean elas toliñas
Non veñan ó meu tocar.

8.

«Quixente tanto, meniña
Tívenche tan grande amor,
Que para min eras lua,
Branca aurora e craro sol;
Augua limpa en fresca fonte,
Rosa do xardin de Dios,
Alentiño do meu peito,
Vida do meu corazon.»
Asi che falin un dia
Camiñiño de S. Lois,
Tod' oprimido d' angustia,
Todo ardente de pasion;
Mentras que ti m' escoitabas,
Depinicando un-ha frol,
Por qu' eu non vise os teus ollos
Que refrexaban traicións.
Dempois que *si* me dixeches,
En proba de teu amor,

Decheme un carabeliño,
Que gardin no corazon.
Negro carabel maldito
Que me fireu de dolor!
Mais á pasar pó lo rio
O carabel afondou!...
«*Tan bó camiño ti leves*
Com' ó carabel levou.»

9.

Campanas de Bastabales,
Cando vos oyo tocar,
Mórrome de soidades.

I.

Cando vos oyo tocar,
Campaniñas, campaniñas,
Sin querer torno á chorar.

Cando de lonxe vos oyo,
Penso que por min chamades,
E das entrañas me doyo.

Dóyome de dor ferida,
Qu' antes tiña vida enteira,
Y oxe teño media vida.

Solo media me deixaron

Os que d' aló me trouxeron,
Os que d' aló me roubaron.

Non me roubaran, traidores,
¡Ay! uns amores toliños,
¡Ay! uns toliños amores.

Qu' os amores xa fuxiron,
As soidades viñeron....
De pena me consumiron.

II.

Aló pó la mañanciña
Subo enriba dos outeiros,
Lixeiriña, lixeiriña.

Com' un-ha craba lixeira,
Para oir das campaniñas
A batalada pirmeira.

A pirmeira d' alborada
Que me traen os airiños,
Por me ver mais consolada.

Por me ver menos chorosa,
Nas sus alas má traen
Rebuldeira e queixumbrosa.

Queixumbrosa e retembrando
Por antr' e verd' espesura,

Por antr' o verde arborado.

———

E pó la verde pradeira,
Por riba da veiga llana,
Rebuldeira e rebuldeira.

III.

Paseniño, paseniño,
Vou pó la tarde calada,
De Bastabales camiño.

———

Camiño do meu contento;
Y en tant' o sol non s' esconde,
Nun-ha pedriña me sento.

———

E sentada estou mirando,
Com' á lua vay sahindo,
Com' ó sol se vay deitando.

———

Cál se deita, cál s' esconde
Mentras tanto corre á lua
Sin saberse para donde.

———

Para donde vay tan soya,
Sin qu' á os tristes qu' á miramos
Nin nos fale, nin nos oya

———

Que si oira e nos falara,
Moitas cousas lle dixera,
Moitas cousas lle contara.

IV.

Cada estrela, o seu diamante;
Cada nube, branca pruma,
Trist' á lua marcha diante.

Diante marcha crarexando
Veigas, prados, montes, rios,
Dond' ó dia vay faltando.

Falt' ó dia, e noit' escura
Vaixa, vaixa, pouc' á pouco,
Por montañas de verdura.

De verdur' e de follaxe,
Salpicada de fontiñas
Vaixo á sombra do ramaxe.

Do ramaxe donde cantan
Paxariños piadores,
Que c' á aurora se levantan.

Que c' á noite s' adormecen
Para que canten ós grilos
Que c' as sombras aparecen.

V.

Corre ó vento, ó rio pasa,
Corren nubes, nubes corren
Camiño da miña casa.

Miña casa, meu abrigo,
Vanse todos, eu me quedo,
Sin compaña, nin amigo.

Eu me quedo contemprando
As laradas d' ás casiñas
Por quen vivo suspirando.

. . . . . .

Ven á noite.... morre ó dia,
As campanas tocan lonxe
O tocar d' *Ave María.*

Elas tocan pra que rece,
Eu non rezo, qu' os saloucos
Afogandome parece
Que por min tên que rezar;
Campanas de Bastabales,
Cando vos oyo tocar,
Mórrome de soidades.

10.

I.

Vint' un-ha crara noite,
Noitiña de S. Xoán,
Poñend' as frescas herbas
Na font' á serenar.
E tan bonit' estabas,
Cál rosa nó rosal,
Que d' orballiño fresco
Toda cubert' está.
Por eso, namorado,
Con manso suspirar
Os meus amantes brazos
Voteiche pó lo bán.
E ti con dulces ollos
E mais dulce falar,
Meiguiña m' envoucastes
En pracido solás.
As estrelliñas todas

Qu' aló no espaço están,
Sorrindo nos miraban
Con soave craridá.
E foron, ay! testigos
D' aquel teu suspirar
Qu' ó meu correspondia
Con amoriño igual.
Pero dempois con outros
Mais majos e galans
(Mais nón, que mais te queiran
Qu' haber, nón haberá),
Tamén, tamén meniña
Soupeches praticar
A sombra dos salgueiros
Cabo do romeiral.
Por eso eu che cantaba
En triste soledá,
Cando, ay de min! te via
Con eles parolar:
Cóida, miña meniña,
Dás praticas que das,
Que donde moitos cospen,
Lama fan.

II.

Que triste hóra te vexo!....
Que triste, nena, estás!...
Os teus frescos colores,
Donde, meniña, van?
O teu mirar sereno,
O teu doce cantar,

Donde, meniña, donde,
Coitada toparás?
Xá non te vin, meniña,
Na noite de S. Xoán,
Poñend' as frescas herbas
Na font' á serenar.
Xá non te vin fresquiña
Cál rosa nó rosal,
Que muchadiña estabas
De tanto saloucar.
Hóra de dór ferida
Buscando á honriña vas,
A honriña que perdeches,
Mais ¿quen ch' á volverá?
Eu ben, miña meniña,
Ben ch' á quixera dar,
Qu' á quel que ben te quixo
Dóise de verte mal.
Mais ánque dir, eu diga,
Que limpa, nena, estás,
Respondenme sorrindo
Por se de min bulrár.
«Ben sabes, Farruquiño,
Farruco dó Pombal,
Que donde moitos cospen,
Lama fan.»

11.

San Antonio bendito.
Dádeme un home,
Anque me mate,
Anque m' esfole.

Meu santo San Antonio
Dáime un homiño
Anqu' ó tamaño teña
D' un gran de millo.

Dáimo, meu santo,
Anqu' os pés teña coxos,
Mancos os brazos.

Un-ha muller sin home...
Santo bendito!
E corpiño sin alma,
Festa sin trigo.

Pau viradoiro,
Qu' onda queira que vaya
Troncho que troncho.

——

Mais en tend' un homiño
¡Virxe do Carme!
Non hay mundo que chegue
Para un folgarse.

Que zamb' ou trenco,
Sempr' é vó ter un home
Para un remedio.

——

Eu sey d' un que cobiça
Causa miralo,
Lanzaliño de corpo,
Roxo e encarnado.

Carniñas de manteiga,
E palabras tan doces
Cal mentireiras.

——

Por él peno de dia,
De noite peno,
Pensando nós seus ollos
Color de céo.

Mais el xá doito,
D' amoriños entende,
De casar pouco.

——

Facé, meu San Antonio,

Qu' onda min veña,
Para casar conmigo,
Nena solteira.

Que levo en dote
Un-ha cullér de ferro,
Cátro de boxe.

——

Un hirmanciño novo
Que xá ten dentes,
Un-ha vaquiña vella
Que non dá leite....

Ay! meu santiño,
Facé que tal suceda.
Cal vó lo pido.

——

San Antonio bendito,
Dádeme un home,
Anque me mate,
Anque m' esfole.

Que zamb' ou trenco,
Sempr' é bó ter un home
Para un remedio.

12.

Acolá enriba
Na fresca montaña,
Qu' alegre se crobe
De verde retama,
Meniña morena
De branco vestida,
Nubiña parece
No monte perdida.
Que xira, que corre,
Que torna, que pasa,
Que rola, e mainiña
Serena se para.

Xa embolta se mira
N' espuma que salta,
Do chorro que ferve
Na rouca cascada.
Xa erguida na punta
De pena sombrisa,
Inmoble cál virxe

De pedra se mira.
A coña de liño
A os ventos soltada,
As trenzas descoida
Qu' os aires espallan;
Tendídalas puntas
Do pano de seda,
As alas d' un anxel
De lonxe semellan.
Si as brisas da tarde
Xogando con elas
As moven ca gracia
Qu' un anxel tivera.
Eu penso ¡coitado
De min! que me chaman
Si as vexo bulindo
Na verde enramada.
Mas ¡ay! qu' os meus ollos
M' engañan traidores,
Pois vou, e lixeira
Na niebra s' esconde,
S' esconde outras veces
Na sombra dos pinos
E cant' escondida
Cantares dulciños,
Qu' abrasan, que firen,
Ferida d' amor,
Que teño feitiña
No meu corazon.

Que feita, que linda,
Que fresca, que branca

Dou Dios á meniña
Da verde montaña!
Qu' hermosa parece,
Que chore, que xima!
Cantando, sorrindo,
Disperta, dormida!
Ay! si seu pay
Por regalo ma dera,
Ay! non sentira
No mundo mais penas!
Ay! que por tela
Conmigo por dama,
Eu llá vestira,
Eu llá calzara.

13.

Adios rios, adios fontes.
Adios regatos pequenos,
Adios vista dos meus ollos
Non sei cando nos veremos.

Miña terra, miña terra,
Terra donde m' eu criey,
Ortiña que quero tanto,
Figueiriñas que prantey.

Prados, rios, arboredas,
Pinares que move ó vento,
Paxariños piadores,
Casiña dó meu contento.

Muhiño d' os castañares,
Noites craras de luar,
Campaniñas trimbadoras
Dá igrexiña dó lugar.

Amoriñas d' ás silveiras
Qu' eu lle dab' ó meu amor,
Camiñiños antr' ó millo,
Adios para sempr' adios!

Adios groria! adios contento!
Deixo á casa onde nacin,
Deixo á aldea que conoço,
Por un mundo que non vin!

Deixo amigos por estraños,
Deixo á veiga pó lo mar,
Deixo, en fin, canto ben quero...
¡Que pudera non deixar!...

. . . . . .

Mais son prob' e mal pecado.
A miña terra n' é miña,
Qu' hastra lle dán de prestado
A veira por que camiña
O que naceu desdichado.

Téñovos pois que deixar,
Hortiña que tanto amei,
Fogueiriña dó meu lár,
Arboriños que prantei,
Fontiña do cabañar.

Adios, adios que me vou,
Herbiñas do camposanto,
Donde meu pay s' enterrou,

Herbiñas que biquey tanto,
Terriña que vos criou.

Adios tamén, queridiña....
Adios por sempre quizais!...
Dígoch' este adios chorando
Desd' á veiriña do mar.
Non m' olvides, queridiña,
Si morro de soidás....
Tantas legoas mar adentro....
¡Miña casiña! meu lar!

14.

Eu ben vin estar ó mouch
Enriba d' aquel penedo:
¡Non che teño medo moucho
Moucho non che teño medo!

I.

Un-ha noite, noite negra,
Com' os pesares qu' eu teño,
Noite filla das sombrisas
Alas que estenden os medos;
Hora en que cantan os galos,
Hora en que xemen os ventos,
En qu' as *meigas* bailan, bailan,
Xuntas có demo pirmeiro,
Arrincando verdes robres,
Portas e tellas fendendo,
Todas de branco vestidas
Tendidolos brancos pelos

Contra quen os cans oubean
Agoirando triste enterro;
Cando relumbrar se miran
Antr'os toxales espesos,
Cal encendidas candeas
Ollos de lobo famento,
E os ramallaxes dos montes
Antre sí murmuxan quedos,
E as follas secas qu' espallan
Os aires da noite inquietos,
En remuiños se xuntan
Con longo estremecemento;
Indo camiño da Igrexa,
Soya cós meus pensamentos
Cabo da fonte da Virxe
Pretiño dó cimeterio,
Dempois de sentir un sopro
Que me deixou sin alento,
Eu ben vin estar ó moucho
Enriba d' aquel penedo.

II.

Arrepuñadas todas
As carnes se me puñeron,
E os cabelos no curuto
Fórons' erguendo direitos:
Gotas de sudor corrian
Afio pó lo meu peito,
E trembaba como tremban
As auguas cando fay vento,
Ná pia da fonte nova

Que sempre está revertendo.
Aquel moucho ali fincado.
Cal si fose ó mesmo demo.
Fito á fito me miraba
Có seus ollos rapiñeiros,
Que coidei que me roubaban
Non máis que de lonxe velos.
De lume me paresian
E que me queimaron penso.
Penso qu' eran tizós roxos
Da fogueira dos infernos
Que pó las niñas me entraron
Hastr'ó corazon direitos
En el remorsos habia
D' amoriños pecadeutos.....
¡Ay! quen ten d' eses amores
Non pod' achar bon sosiego!

Chovia, si Dios ten augua,
Ventaba en tódolos ventos.
E ensarrapicada toda
A camiñar non m'atrevo
Qu' ó moucho fita que fita
M' aspera na quel penedo.
Mais acordeime da Virxe
Que sempre conmigo levo.
Resoll' un Ave-María
E cobrando novo alento,
Com'os páxaros do mare,
Nadando, paso ó regueiro,
Corro á enriba dó valado,
Brinco en baixo dó portelo.

E dend' ali, berro estonces
Con cantas forzas eu teño:
Non che teño medo moucho,
Moucho non che teño medo.

15.

Airiños, airiños aires,
Airiños da miña terra,
Airiños, airiños aires,
Airiños, leváime á ela.

Sin ela vivir non podo,
Non podo vivir contenta,
Qu' á donde queira que vaya,
Cróbeme un-ha sombra espesa.
Cróbeme un-ha espesa nube
Tal preñada de tormentas,
Tal de soidás preñada,
Qu' á miña vida envenena.
Leváime, leváime airiños,
Com' un-ha folliña seca,
Que seca tamen me puxo

A callentura que queima.
¡Ay! si non me levás pronto
Airiños da miña terra,
Si non me levás airiños
Quisais xa non me conesan.
Qu' á frebe que de min come,
Vaime consumindo lenta,
E no meu corazonciño
Tamen traidora se ceiba.

Fun n' outro tempo encarnada,
Com' á color de sireixa,
Son oxe descolorida
Com' os cirios d' as igrexas
Cal si un-ha meiga chuchona
A miña sangre bebera;
Vóume quedando muchiña
Com' un-ha rosa qu' inverna.
Vóume sin forzas quedando,
Vóume quedando morena,
Cal un-ha mouriña moura.
Filla de moura ralea.

Leváime, leváime airiños,
Leváime á donde m' esperan
Un-ha nay que por min chora,
Un pay que sin min n' alenta,
Un hirman por quen daria
A sangre d' as miñas venas,
E un amoriño á quen alma
E vida lle prometera.
Si pronto non me levades,

¡Ay! morrerei de tristeza,
Soya n' un-ha terra estraña,
Dond' estraña m' alomean,
Donde todo canto miro
Todo me dic' ¡estranxeira!

¡Ay! miña probe casiña,
Ay! miña vaca bermella,
Años, que valás nos montes,
Pombas, qu' arrulás nas eiras,
Mozos qu' atruxás bailando,
Redobre d' as castañetas,
Xás-co-rras-chás d' as cunchiñas,
Xurre, xurre d' as pandeiras,
Tambor do tamborileiro,
Gaitiña, gaita gallega,
Xa non m' alegras dicindo:
Muiñeira! muiñeira!
¡Ay quen fora paxariño
De leves alas lixeiras!
Ay! con que prisa voara
Toliña de tan contenta,
Para cantar á alborada
Nós campos da miña terra!
Agora mesmo partira,
Partira com' un-ha frecha,
Sin medo as sombras da noite
Sin medo dá noite negra.
E que chovera ou ventara,
E que ventara ou chovera,
Voaría, e voaría
Hastra qu' alcanse á vela.

Pero nón son paxariño
E irey morrendo de pena
Xá en lágrimas convertida,
Xá en suspiriños desfeita.

Doces galleguiños aires,
Quitadoriños de penas,
Encantadores d' as auguas,
Amantes d' as arboredas,
Música d' as verdes canas
Do millo d' as nosas veigas,
Alegres compañeiriños,
Run, run de tódalas festas.
Leváime nas vosas alas
Com' un-ha folliña seca,
Non permitás qu' aqui morra
Airiños da miña terra,
Qu' ainda penso que de morta
Ei de sospirar por ela.
Ainda penso, airiños aires,
Que dimpois que morta sea,
E aló pó lo camposanto
Dond' enterrada me teñan,
Pasés na calada noite
Runxindo antr' á folla seca,
Ou murmuxando medrosos
Antr' as brancas calaveras,
Inda dimpois de mortiña
Airiños da miña terra,
Éivos de berrar: ¡airiños
Airiños, leváime á ela!

16.

A ó Sr. D. Camilo Alvarez e Castro, Chantre dá catedral de Salamanca.

I.

Roxiña cál sol dourado,
Garrida cál fresca rosa,
Iba pó lo monte hermosa
Có branco pé descalzado;
Copo de neve pousado,
Deslumbrando á luz do dia,
Tan branco pé parecia.

As longas trenzas caidas,
Con quen os ventos xogaban,
Ondiñas d' ouro formaban

Ná branca espalda tendidas;
Apertadas e bruñidas
Qu' espigas eran coidara
O que de lonxe ás mirara.

Tiñan os cores do mare
Os seus olliños dormentes,
Mais doces, mais trasparentes,
Naide os poidera encontrare;
Naide velos sin amare
O coraçon sin falsia
Que por antr' eles se via.

Levaba na frente á yalma,
Nos doces labios á risa,
Auguiña que ó vento enrisa,
Pousaba no fondo en calma.
Tal como gallarda palma
Cimbrase con folgura
A delgadiña cintura.

Ó par da brisa temprada
Qu' antr' os salgueiros corria,
Ela correndo seguia
Un-ha veiriña encantada.
Qu' ali mansa e sosegada
Manaba un-ha fresca fonte
Cabo da falda do monte.

II.

Franca, pura, sin enganos,

Canta, canta garruleira,
Ó pé da verde silveira,
Laband' os seus brancos panos,
O son dos romores vanos
Que nacen cá mañanciña,
Laba, laba na fontiña.

———

Xunto d' ela os paxariños
Gorgorexan qu' é un contento,
Faille festiñas ó vento
C' os seus hirmans os airiños.
Os pastores, coitadiños
Cantanlle ó doce *a...la...lala...*
Que lengua de amores fala.

———

Ela honesta está escoitando.
Mais con sospiros responde,
Qu' aló garda non sei donde
Saudades de non sei cando.
Os paniños vay labando
E á téndelos s' apresura
Nun campiño de verdura.

———

Dempois no rego que pasa,
Verte un-ha vagoa serena,
Filla dá escondida pena
Có seu peitiño traspasa.
Pois que d' amores s' abrasa
Aquela qu' é fresca rosa
Tan amante como hermosa.

———

Compañeiras van chegando

Cal mais á mais ven portada,
Xarros de louza vidrada,
Antr' os seixos van pousando,
Cay á auguíña mormuxando,
Brancas vinchas se levantan,
As meniñas, cantan... cantan.

As estrelas van fuxindo
A espesa niebra enrarece,
O arboriño que frorece
Por antr' ela vay sahindo.
O craro sol vay subindo
Por riba do firmamento,
Limpo, gárrulo, e contento.

Arredor tod' arrescende
A olido de primadera,
Y á ló n' azulada esfera
Fogáx de groria s' encende.
Mais á meniña n' atende
Si non á ó dor ¡mal pecado!
Que ten no peito encravado.

Danll' estrañeza os cantares,
Danlle de chorar deseyos
Y os ollos de vagoas cheyos,
Pensa nos nativos lares;
Que n' hay mais tristes pesares,
Mais negra malencolia
Qu' á qu' entr' estraños se cria.

Paxariños, verde prado,

Branca lua e sol ardente,
Todo consolo é ímpotente
En mal tan desconsolado.
Todo contento é trubado
Pó la peniña sin fondo
Qu' hay no coraçon abondo.

——

Por eso á meniña hermosa,
Foxe d' alegre fontiña,
Tal como triste ovelliña
Que trema de dor queixosa.
Vay sentida, vay chorosa,
Mentras lle cantan con saña
—¡Da montaña! da montaña!

——

Y ela que de tal s'estraña
Ferida no què mais sinte,
Qu' á maltraten non consinte,
Y así lles contesta uraña:
An que ché son da montaña,
An que ché son montañesa,
An que ché son, non me pesa.

17.

Pasa rio, pasa rio,
Có teu maino rebulir,
Pasa pas' antr' as froliñas
Color d' ouro e de marfil,
A quen c' os teus doces labios
Tan doces cousas lle dis.
Pasa, pasa, mais non vexan
Que te vas á ó mar sin fin,
Por qu' estonces ¡ay! probiñas!
Canto choráran por tí!
Si souperas qu' estrañeça,
Si souperas que sofrir,
Desque dél vivo apartado
O meu coraçon sentiu!
Tal m' acoden as soidades
Tal me queren afrixir,
Qu' inda mais feras m' afogan,
Si as quero botar de min.

Y ¡ay! que fora das froliñas
Vendote lonxe de si
Ir pó la verde ribeira,
Da ribeira dó Carril!

Pasa, pasa caladiño,
Có teu manso rebulir,
Camiño dó mar salado,
Camiño dó mar sin fin,
E leva estas lagrimiñas
Si as de chegar por ali
Pretiño dos meus amores
Pretiño dó meu vivir.
Ay! quen lagrimiña fora!
Prá ir meu ben unda tí...
Quen fixera un camiñiño
Para pasar, ay de min!
Si o mar tibera barandas
Forate verá o Brasil;
Mais ó mar non ten barandas,
Amor meu, por dond' ey d' ir?

18.

—*Hora meu meniño, hora,*
Quen vos ha de dar á teta.
Si tua nay vay no muhiño,
E teu pai ná leña seca?
Eu chá dera, miña xoya,
Con mil amores chá dera,
Hastra rebotar meu santo,
Hastra que mais non quixeras,
Hastra verte dormidiño
Con esa boca tan feita,
Sorrindo todo fartiño,
Cal ubre de vaca cheya.
Mas ay! que noite che agarda;
Mais ay! que noite ch' espera,
Qu' anque duas fontes teño,
Estas fontiñas non deitan.
Hora, meu meniño, hora,
Canto chorarás por ela,
Sin ter con que t' acalente,
Sin ter con que t' adormeça,
Que soyo, soyo quedaches
Com' un-ha ovelliña enferma,
Tremando malpocadiño,

Com' as ovelliñas treman.
Sin cobirtor que te cruba
Nun-has palliñas te deitan
E neve e chuvia en ti caen
Por antr'as fendidas tellas.
E silva ó vento que pasa
Pó las mal xuntadas pedras,
E cal coitelo afilado
No teu corpiño se ceiba.
¡Ay! cando veña tua nay!
Ay! cando ch' á tua nay veña!
Cal te topará meniño
Frio com' á neve mesma;
Para chorar sin alento,
Rosiña qu' os ventos creban....
Ay! mas valera meniño
Que quen te dou non te dera,
Qu' os fillos dos probes nacen,
Nacen para tales penas

Asi se espricaba Rosa,
Nó medio da noite negra,
O pé d' un-ha negra porta,
Toda de lañas cuberta.
Mentras tanto murmuxaban
Por antr' á robreda espesa
Do rio as revoltas agoas
E os berridos da tormenta.
Tod' era sombras no ceo,
Tod' era loito na terra
E parece qu' á *compaña*
Bailab' antras as arboredas

C' as chuchonas enemigas,
E c' as estricadas meigas.

En tanto un choro soave,
Sentir no espaço se deixa,
Tal como gaita, tocada
Nun-h' alborada serena,
Tal como lexana frauta,
Cand' ó sol no mar se deita
Cuyo son nos tray ó vento
C' os cheiriños da ribeira.

No meyo da chouza oscura
Que triste rosa, contempra
Un-ha luz branca, se mira
Com' aurora que começa.
Olido de frescas rosas
Os aires da noite incensan
Cal si todas se xuntaran
As froles da primadera.
Soan cantares estraños,
Soan músicas que alegran.
Músicas son e cantares
Nunca sentidos na terra.
Por eso, pasmada Rosa,
Pouquiño á pouco s' achega
E por un-ha regandixa
Postrada no chan axexa.

Nunca humanos ollos viron
O que veu estonces ela,
Que si non morreu estonces

Foy por que Dios nó quixèra.
De resplandecente groria,
Rayos d' amor se refrexan
Do abandonado meniño,
Sobr' á dourada cabeça.
E por qu' esté mais contento
E por que mais s' entreteña,
Cabe ó seus peciños crecen,
Frescos, ramos de azucenas.
Xa non dórm' en probe cuna
Qu' outro berce lle fixeron
C' as alas os anxeliños
E có seu lume as estrellas.
Nubes de color de rosa
Fanlle branda cabeceira
Sirvelle de cubertura
Un rayo de luna cheya,
Y á Virxen santa, vestida
Con vestido de inocencia,
Por que de fame non morra,
E fartiño s' adormeça,
Dalle maná do seu peito
Con qu' os seus lábios refresca.

Mentras ó mundo existise
Rosa mirando estibera,
Con tanta groria encantada
Con tanta dicha suspensa.
Mais un-ha voz lonxe s' oye
Por antr' os olmos da veiga
Que cantando amorosiña
S' esprica de esta maneira:

—Hora, meu meniño, hora,
Logo che darey á teta,
Hora, meu meniño, hora,
Xá non chorarás por ela.

Esto cantaron, —en tanto
Có á Virxe desapareceran
Os anxeliños, deixando
En derredor noite espesa.
Xá se sinten as pasadas
Por xunto da corredoira,
Xá saltaron ó portelo,
Xá cerraron á cancela,
A probe nay corre, corre,
Qu' ó seu filliño ll' espera,
Mais cando chega, dormido
O seu filliño contempra.
Dill' estonces mentras tanto
Qu' en bicalo se recrea:

—Miña xoya, miña xoya,
Miña prenda, miña prenda.
Que fora de ti, meu santo,
Si naiciña non tiberas,
Quen meu fillo te limpara,
Quen á mantença che dera?

—O que mantén as formigas
E os paxariños sustenta.

Dixo Rosa, y escondeuse
Por antr' á nebrina espesa.

19.

Non che digo nada.....
Pero vaya!

I.

Pasan n' aquesta vida
Cousiñas tan estrañas,
Tan raros feitos vense
Neste mundo de trampa,
Tantos milagres vellos
Tan novas insinanzas,
E tan reboltos allos
Con nome d' ensaladas,
Que non che digo nada....
Pero vaya!

Meniña, ven vestida,
Meniña, ven calzada,
Que ten roupa de cote,

Que ten roupa de garda,
Meniña que ben folga,
Meniña qu' anda maja,
Y é probe, malpecado,
Com' un-ha triste araña.
Non che digo nada....
Pero vaya!

Véxote aló antr' os millos
Véxote aló nas brañas,
Xa no pinar espeso,
Xa na beiriña mansa
Do rio que correndo
Vay antr' as verdes canas,
E xuras qu' estás soya,
Que naide t' acompaña....
Non che digo nada...
Pero vaya!

Casada casadiña,
Que gustas ser falada,
Que bailas c' as solteiras
Nás festas e ruadas
Que tes ná boca á risa
E que c' os ollos falas,
E que á ó falar con eles
Parece que che saltan,
Non che digo nada...
Pero vaya!

Cando mirar te miro
Tan limpa e tan peinada,

Loitar c' os rapaciños,
Hastra qu' enti se fartan,
E ves dimpois xurando,
Qu' eres muller sin chata,
E dís qu' ás mais non teñen
Contigo comparanza,
Non che digo nada....
Pero vaya!

E ti, roxa roxiña,
Modesta e recatada,
Çue falas tan mainiño.
Que tan mainiño andas.
Qu' os pes d' os homes miras
Para non verlle á cara,
E fás que non entendes
Cando d' amor che falan.
Non che digo nada....
Pero vaya.

Vas pó la mañanciña
A misa c' as beatas
Dempois... (por qué, ti ó sabes)
De xunta d' elas largas;
E si ná corredoira
Xunto da verde parra,
Non sey con que xentiña
Páraste ou non te paras,
Non che digo nada....
Pero vaya!

E ti rapas garrido

De tan melosas falas,
Tan majo de monteira,
Tan rico de polainas,
Tan fino de calzado
Como de mans fidalgas,
Cando me dís que gustas
De traballar na braña,
Non che digo nada....
Pero vaya!

Ti falarás d' amores
Cousiñas ben faladas,
Ti loitarás c' as nenas
Como ningun loitara;
Ti beberás do mosto
Hastra quedar sin fala,
Pero, cós teus sudores
Mollar á terra ingrata,
Non che digo nada....
Pero vaya!

Mais tantas cousas vexo
Que me parecen trampa,
Tanto sol entre nubes,
E tan revoltas auguas
Qu' asemellarse intentan,
A un-ha fontiña crara,
Que por non perder tempo
Donde non quito racha,
Non che digo nada....
Pero vaya!

II.

Pasan n' aquesta vida
Cousiñas tan estrañas,
Tan raros feitos vense
Neste mundo de trampa,
Tantos milagres vellos,
Tan novas insinanzas,
E tan revoltos allos
Con nome d' ensaladas
Que non che digo nada....
Pero vaya!

E qu' algo deprendera
Triste de min coidaba,
E qu' á esperencia neta
Ninguen m' iba en puxanza
Por ter na frent' enrugas,
E ter caniñas brancas,
Cando hay hoxe uns mociños
Mesmo dende que maman
Que non che digo nada....
Pero vaya!

Xa non che val Farruco,
Que vivas en compaña
Dos anos pensadores
Nin da esperencia calva,
Nin qu' ollo alerta vivas
Com' á cordura manda
Que donde menos penses

Tamaña lebre salta
Que non che digo nada....
Pero vaya!

Xa sendo noit' oscura,
Dinche qu' é noite crara,
Xa estand' ó mar sereno
Che din que fay borrasca,
E tanto te confunden
E tanto te acobardan
Qu'anque falar quixeras
Tal coma Dios che manda
Non che digo nada....
Pero vaya!

Si eres francés meu bello,
Si eres da lonxe Australia,
Si aló do sol baixaches
Ou dás estrelas palidas,
Con séria gravedade
Quisais che perguntaran
E tí pasmado todo,
Calado mormuraras:
Non che digo nada....
Pero vaya!

Por eso meu belliño
Si d' estudiar non tratas
A cencia d' estos tempos,
Qu' é com' el augua crara,
Anque c' á parromeira
Tamen ten còmparanza,

Que nesto á cencia estriba,
Y en tér distintas caras,
Non che digo nada...
Pero vaya!

Sin entender un ele
Verás que ben s' amañan
Honrados e sin honra,
Rameiras e beatas
Verás como s' axuntan,
Verás como se tratan,
Mentras que ti marmuras
C' á lengua d' un-ha coarta
Non che digo nada. ..
Pero vaya!

Verás cór de sireixa
Quen foy cór d' esmeralda,
Y aqueles tan azues
Que sangre azul manaban,
Manar sangre bermella
Pó la moderna usanza,
Y esto con tal chistura
E con fachenda tanta,
Que non che digo nada....
Pero vaya!

Verás que revolturas,
Que ricas contradanzas,
Que gaitas con salterio,
Que pífanos con arpas,
Que dengues encarnados

Con mantilliñas brancas
Chapurra que chapurra
En confusion tan varea
Que non che digo nada....
Pero vaya!

Ti pensarás qu' aquesto
É tod' un-ha antroidada,
Qu' aqui un levita sobra
Y un-ha chaqueta falta;
Qu' alí se comen lebres
En vez de calabazas,
E tocan frautas donde
Deben tocar campanas....
Mais non che digo nada....
Pero vaya!

Deprende meu velliño
A cencia ben amada,
Que saibamente insina
Tan rica misturanza,
Si queres ser sabido
En cousas tan estrañas,
Pois antre tantas nobas
As costumiñas rancias....
Non che digo nada....
Pero vaya!

20.

Mais ó que ben quixo un dia,
Si á querer ten aficion
Sempre lle queda un-ha magoa
Dentro do seu coraçon.

I.

Aló nas tardes serenas,
Aló nas tardes caladas,
Fanse mais duras as penas,
Que nas brandas alboradas.

——

Aló nas tardes sombrisas
Aló nas tardes escuras,
Fanse mais cortas as risas
Mais negras as desventuras.

——

Que non hay sera tranquila

Para quen remorsos garda,
E mais presto s'aniquila
Canto mais á noite agarda.

II.

Eu ben sei d'estos secretos
Que s'esconden nas entrañas,
Que rebolen sempre inquietos
Baixo mil formas estrañas.

———

Eu ben sei d'estes tormentos
Que consomen e devoran
Dos que fan xemer os ventos
Dos que morden cando choran.

. . . . . .

Y anqu'hora sorrindo canto
Anqu'hora canto con brio,
Tanto chorey, chorey tanto,
Com'as auguiñas d'un rio.

———

Tiben en pasados dias,
Fondas penas é pesares,
E chorey vagoas tan frias
Com'as auguiñas dos mares.

———

Tiben tan fondos amores,
E tan fondas amarguras,
Qu'era fonte de dolores
Nacida entre penas duras.

III.

Hora rio, hora contento,
Vóu pó las eiras cantando,
Vendo d'onda ven ó vento
Cando vóu levar ó gando.

Hora con grande sosiego
Durmo na veira d'as fontes,
Durmo na veira d'os regos.
Durmo na punta d'os montes.

Mais ó que ben quixo un dia,
Si á querer ten aficion
Sempre lle queda un-ha magoa
Dentro do seu coraçon.

21

Castellana de Castilla
Tan bonita e tan fidalga,
Mais á quen para ser fera
Cá procedensia ll' abasta,
Decime, miña señora,
Xa qu'os mostrás tan ingrata,
Si ó meu rendimento homilde
Bascas d'enoxo vos causan,
Pois cand'onda vos me achego
Cuspis con ardentes ansas.
Y ese mirar de pombiña
Volvés en fosca mirada
Tornando en sombrisa noite
O dia qu'en sol se baña.
En vano intento señora
Saber por que me maltrata
Dama d'un alma tan nobre
Aunque soberba por fama
Pois né motivo á despreço
Sintirse tan ben amada,
Qu'as mesmas pedras señora

D'un bon querer se folgaran.
Din que na nobre Castilla
Asi os gallegos se trata,
Mais debe saber Castilla
Que de tan grande s'alaba
Que sempre á soberbia torpe
Foi filla d'almas bastardas,
E sendo vos tan sabi la
Nunca de vó lo pensara
Que de tan alto baixando
Vos emporcases na lama.
Nin que chamandovos nobre
Tanta nobreza enfouçaras
Imitand'ós que vaidosos
No qu'está debil s'ensañan.
Pero mais val qu'enmudeça
Pois tés condicion d' ingrata
Que predicar en deserto
Na miña terra né usanza.
Si fun curpabr'en quereros
Coma ningun vos amara,
Por ser de terra gallega
E sérdes vos castellana.
En paz señora vos deixo
C'á vosa soberba gracia,
E voume á Galicia hermosa
Dond'en xuntanza m'agardan
O que no tèndes señora
Y ó qu'en Castilla n'achara,
Campiños de lindas rosas
Fontiñas de frescas auguas
Sombra ná veira d'os rios

Sol nás alegres montañas
Caras que nacen sorrindo
E que sorrindo vos aman
E qu'inda mesmo morrendo
En sonrisiñas se bañan.
Ali, señora, contento
Cantando ó doce *ala lala*
Baixo á figueira frondosa
En baixo da verde parra
C' aquelas frescas meniñas
Que mel d'os seus labios manan
Cando en falar amoroso
Meigo nos din en voz maina.
Con tódalas de Castilla
Nobrisimas Castellanas
Olvidareivos sin pena
Anque sós vos, tan fidalga,
Qu'aló saben ser altivas
Pero non saben ser vanas
Y é facil con doces tomas
Olvidar tomas amargas.
Déchesmas vos mi señora
Con despreço envenenadas
Inda con fero mais fero
Que pelica de laranxa,
Mais teño por que me pase
Aquel sarrapio qu'escalda,
Teño un-ha dama nos Portos
Outra no Riveiro d' Avia,
Si á dos Portos é bonita
A dó Riveiro lle gana.

22.

Queridiña d'os meus ollos
Saberás como estou vivo
Nesta vila donde adoito
Dende que chegin de Xinzo.
Saberás com'á Dios gracias
Y ò escapulario bendito
Non afogamos no mare
Como coidaba Xacinto
Qu'é tan valente á bofellas
Com'os alentos d'un pito.
Saberás como dempois
Me puñeron moy vestido
Con roupa azul e amarela
Cal andan tódolos quintos
E logo todos xuntados
Inda mais de vintecinco
Nos paseamos pó las calles
Qu'era mesmo un adimiro
De tan majos como ibámos
De tan brancos e tan limpos.

¡Si me viras, queridiña,
Cál outras qu'eu sei me viron!
Cad' ollada me botaban
Xa de traves, xa de fito....
Y eran meniñas graciosas
Con moita salsa no pico,
Mais ningun-ha d'este peito
Poido arrincarm' un sospiro.
Qu'ó teu retrato ali estaba
Rabuñando paseniño.
Qu' anque d'onda ti partin,
Prendiña que tanto estimo,
Non vin soyo, miña xoya,
Que tí viñeche comigo.
Si souperas canto peno,
Si souperas cal m' afrixo
Cando m'acordo nas noites
D'aqueles teus cantariños!...
Ora en ti penso disperto,
Ora en ti penso durmindo
E sempre en ti estou pensando
Coma si foses feitiço.
Seique meigallo me deche
Na festa do San Martiño
Amasado c'os teus dedos
Nun-ha bola de pan trigo.
Mais nó no sinto por eso
Qu'anque me deras martirio
Por vir de ti queridiña
Com'un año recibírao.
Nada me distrai, Rosiña,
Da pena que por ti sinto;

De dia como de noite
Este meu corazonciño
Contigo de cote fala
Por qu' eu falar ben ó sinto,
Un falar tan amoroso
Que m' estremeço d' oilo.
Ay! qu'estrañeza me causa
E soidás e martirio,
Pois asi cal el che fala
Quixera falar contigo
Cal outros tempos dichosos
D'os nosos amores finos.
Cantas veces nos xuramos
Cando lababas no rio
O pe d' un alto salgueiro
Antre risas e sospiros,
Xa nunca mais separarnos
Xa nunca mais desunirnos!
Mais aqueles xuramentos
Tal coma rosas d'espiño
Lixeiriños s'espallaron
A un sopro d'os ventos frios.
Ora có mar de por medio
¡Adios amantes cariños!
Nin ti me ves nin te vexo
Aló na beira do rio,
Naquelas crariñas noites
De folga pó los domingos.
As amoriñas maduran
Nas silveiras d'os camiños,
Naçen as froriñas brancas
Por antr' as canas do millo.

O rio pasa que pasa.
Cantan nas pónlas os xilgaros
Todo está verd'e frondoso
Todo está fresco e florido,
Solo nós Rosa faltamos
Naqueles verdes campiños.

Rosiña, dame un consolo
Par'este dolor qu'eu sinto
¡Ay qu'os recordos me matan!
Ay! qu'acabarán comigo!
Di s'inda me queres moito
Mandamo á decir pretiño
Dime si gárdal'o pano
Que che din por San Benito
Qu'ó merquei na quinta feira
Por doce cartos e pico.
Dime tamen si deprendes
Pó la cartilla de *Cristus*
A lér como m'ofrecoches
Para ler os meus escritos,
Qu' en sabendo algun-has letras
Dempois irás traducindo.
Eu xa lle perdin ó medo
A escribiduras e libros
Pois fago uns palotes netos
De qu' eu mesmo m' adimiro
Tan grandes como fungueiros
E mais gordos sinon minto.

Adios, espresiós che mando
Pó lo burro de Camilo

Que non sei cal che dirá
Estas cousas que ll'esprico;
Mais sabe miña Rosiña,
Rosiña de doce olido,
Que si ti xa ler souperas
Os palotes qu'eu escribo,
Escribirache un-ha carta
Nas alas d'un paxariño.

23.

A Roberto Robert, redactore da Discusion, *á quen lle gustan ós contos y ó gallego.*

I.

Aló no curruchiño mais hermoso
Qu' á luz do sol na terr' alumeara,
Veiga frorida e prado deleitoso
Qu' á os campiños do Eden s' acomparara,
Aló ond' ó Sar soberbo e caudaloso
Parece que se dorme e que se para
(Tan maino corr' antre á robreda escura)
Ali naceu Vidal ó sin ventura (1).

II.

Que reposo! que luz!... que garruleiro
Brando cantar d' os vareos paxariños

(1) Eu ben sei qu' en rigor estas octavas non son en maneira algu-ha á glosa d' un *cantar*, e que mellor e con mais propiedade podia chamarse *conto;* pero como pó lo d' ahora non penso facer en gallego nengun libro de contos póñoo aqui, un-ha vez que nestes cantares tratei de pintar as costumes d' os nosos probes aldeans, e sirven estas oc-

Cand' ó salir do sol pó lo quinteiro
Douraba fontes, lagos e campiños.
Que libre respirar.... que placenteiro
Ir e vir dos cabirtos xuntadiños,
Que frescas, que polidas, que galanas,
Iban có gando as feitas aldeanas.

III.

Nunca ó rumor do mundo corrompido
Nunca da louca socied' as vaidades
Nin brillo d' os honores fementido
Foran trubar tan doces soledades,
Ceo azul, sol d' amor, campo frorido,
Santa paz sin remorso nin saudades.
Horas que van mainiñas camiñando,
Tal alí tempo e vida iban pasando.

IV.

Como ó ventiño da mañan pirmeiro
No seyo d' as rosiñas se dormia
E cal dempois toliño e rebuldeiro
Pó lo espaço inmensisimo subia,
E volvendo á baixar murmuradeiro

---

tavas prá dar á conocer un-ha d' as mais antiguas e mais usadas. Sempre me conmoveu o relato de este conto sencillo patriarcal, e por eso decidinme á versificalo contando c' á benevolencia d' os lectores. ¡Son tantos os desdichados á quen nas nosas aldeas non se ofrece a *proba do porco*, e que soñan có dia, en que, como Vidal poidan decir á os seus avaros veciños—*Adiante c' ó varal!*,..

Por enriba d' as chouzas rebulia
Nas aliñas levand' ó fumo leve
Qu' en trubias ondas á subir s' atreve:

V.

E como ô mediodia, fast' o rio
Brisas, aires, pradiños e arborado
Pousaban calorosos e sin brio
Cal viaxeiro sedento e fatigado,
E como da seran ó alento frio
De arulos misteriosos impregnado
Con pasiño lixeiro s' achegaba
Y aire, rio, e floriñas axitaba:

VI.

Pasiño á paso á traballada xente
D' os campos ás chousiñas se volvia
Mentras no lar o pote sarpullente
C' as ricas berzas á cachon fervia.
As fabas y as balocas xuntamente
Có touciño sabroso nel se via
En compañ' amigabre e farturenta
Qu' alegra, que convida e que sustenta.

VII.

Dempois da frugal cea, ô cariñoso
Resplandor do luar claro e soave
Iban gozar ô enxido de reposo
Có abó, qu' á longa historia contar sabe.

O rosario da Virxe proveitoso
Logo rezaban con asento grave
Y alma e corpo tranquilo se dormia
Esperando ó folgor do novo dia.

VIII.

Tod' era paz e amor, y augua serena,
Tod' era craro azul no firmamento,
Nin oubo ali á soberba qu' envenena,
Nin vano goce, nin fatal tormento,
Nin louco rebuldar, nin fonda pena,
Nin baixo aborrecido pensamento
Vidiña tan risoña atormentaba,
Pois doce e mainamente se folgaba.

IX.

Naide naquel lugar probe se vira
Qu' uns ben y outros non mal foran vivindo,
Y un qu' afroxa de mais y outro qu' estira
Foranse acomodando e repartindo,
Ningun da negra fame á man sentira
O seu peito fortísimo oprimindo
Nó mais que á desdichada criatura
Que se chamou Vidal ó sin ventura.

X.

Orfo ende que nacera, á sorte triste
Déralle por herencia ó desconsolo,
C'o á negra soledá, qu' ô probe asiste;

Naide na terra se topou tan solo
De canto en polvo terrenal se viste
Inda correndo un polo y outro polo,
Qu' era prob' e dorido antr' os doridos
E afrixido antr' os tristes afrixidos.

XI.

Tiña por casa un cortelliño escuro
Tiña por leito ó chan humedecido
Por cubirtor á neve e vento duro
Qu' entraba pó las fendas arresido.
Tiña ó sustento escaso e mal seguro
Que dan de porta en porta ó qu' é perdido
Qu' asi lle din con bulra non escasa
O que por probe neste mundo pasa.

XII.

En jamás ó infeliz decir poidera
—Esto que teño é meu!—qu' á sorte dura
N' inda por conceder lle concedera
Un pouco de querer ou de ternura,
Nin un pouco d' amor, que donde houbera
Pobreza, e soledad' e desventura,
Groria, dicha, e querer correndo pasan
Y á entradiña da porta non traspasan.

XIII.

Sempre por dicha prá Vidal habia
Caldo e mais pan nalgún lariño alleo,

Y á mais á caridá non s' estendia
Que fora un mal matarlle outro deseo.
Que si á cousas mellores s' afacia
Y outro vareo comer y outro recreo,
Traballo lle custara á bon seguro
Comer dempois berciñas e pan duro.

XIV.

Tal conta á xente corda se botaba
Con parsimonia concençuda e grave,
E refrans sabios con afan buscaba
Dos que dín—Nunca dés do que ben sabe.—
Y ô compango Vidal nunca probaba
Por qu' era á sobriedá santa e saudabe
Segun á xente de poder decia
Anqu' ela ben folgaba e ben comia.

XV.

Cando d'os porcos á matanza viña
¡Qu' amabre chamuscar nas limpas eiras
O despertar da fresca mañanciña !...
¡Qu' alegre fumo antr' olmos e figueiras
Olendo á cocho pó los aires iña!
¡Qu' arremangar d'as nenas mondongueiras!
¡Qu' ir e vir dend' o banco hastr' a cociña!

Y aló no lar, ¡que fogo! que larada!
¡Que rica e que ben feita frixolada!

XVI.

Fígado con cebola ben frixida
Y un-ha folliña de laurel cheirosa,
Qu' inda á un morto ben morto dera vida
De tan rica, tan tenra, e tan sabrosa:
Raxo en sorsa c' un cheiro que convida,
Y á sangre d'as morcillas sustanciosa
En fregada caldeira rebotando
A que fagan morcillas convidando.

XVII.

Cuadro tan agradabr' e farturento
Por tod' á vecindá se repetia
Con garular, e risa, e gran contento,
Que suceso tan grande ó requeria.
Mais por que lle sirvise de tormento
Solo na chouza de Vidal n' habia
Nin porco, nin mondongo, nin risiña,
Qu' era todo nubrado e tristesiña.

XVIII.

Nas frias pedras do seu lar sentado
Tan vareo movemento contempraba
De negra soledade acompañado:
Naide á festa do porco ó convidaba
Qu' era probe Vidal y era olvidado

Y á presença d' un probe ali estorbaba
Por eso antre suspiros repitia
—¡Ay! quen fora riquiño un solo dia!

XIX.

Tales eran decote os seus deseos
Mais nunca ¡triste sorte! se cumprian,
E todos, todos de miseria cheos
Anos tras anos sin cesar corrian:
X' era bello Vidal, y os duros ceos
De tan negro sufrir non se doian
Qu' inda ó porco Vidal nunca probara
Nin naide á tal festiña ó convidara.

XX.

Tal com' era costume á rica proba
Veciños con veciños se trocaban
(Ind' ox' esta costume se renova)
Mais á Vidal veciño non chamaban,
Que fora indina misturanza boba
Ir á dar donde daiba non topaban
E por eso Vidal, probe coitado,
Nunca catou morcilla ó desdichado.

XXI.

Mas ay! picaro mundo! mundo aleve!
Quen de teus pasos e revoltas fia?
Quen afirmar empavedo s' atreve
Que non se pode á noite tornar dia?

Quen en tempo tan rápido e tan breve
Os conocidos de Vidal diria
Qu' aquela triste homilde criatura
Iba nadar en ondas de ventura?

XXII.

Y asi pasou!.. qu' aquel que todo mira
Alo da inmensa e trasparente esfera,
Donde c' os astros centellantes xira
Misericordia de Vidal tibera.
O torpe olvido dos podentes vira
Y á pena de Vidal compadecera
E có seu brazo misterioso e forte
Trocou d' un sopro á temeraria sorte.

XXIII.

Tal pó las portas de Vidal entrara
Como en campo sedento farto rio,
Aló de Cais herencia qu' envidiara
O mais encopetado señorio.
Ucha d' ouro ós seus ollos relumbrara
Dandolle desvareo, e risa, e frio
E tanto tal sorpresa ó contrubaba
Que coidaba infeliz qu' inda soñaba.

XXIV.

Dempois chorou, sorreu, vicou á terra
Inda pó lo seu pranto humedecida,
E canta dicha á humanidad' encerra

Verteuse do seu peito escandecida,
Logo volvendo en si, casi s' aterra
De ver ventura tan sin par cumprida
E postrado ante Dios fervente ora
Y ó seu misterio portentoso adora.

XXV.

Cumprido este deber, Vidal reposto
De sorpresa tan grave e prasenteira
Pónse limpio, amañado, e ben composto,
Co á graciña de Dios por compañeira;
Cal s' adimira d' ó mirar tan posto,
Cal lle di qu' é galan por derradeira.
Y aunque calvo quedou como S. Pedro
Dínlle que ten risado pelo negro.

XXVI.

Chámalle aquel, amigo; ¡cousa rara!
Qu' antes—Vidal! con sorna lle desia,
Y outro lle volve pracenteiro á cara
Que nautronte ó caris lle retorsia,
Tal miniña de velo se trubara,
Tal outra xunta del se rebolvia,
E séica non faltou quen lle dixera
Que feito com' un santo se volvera.

XXVII.

Qu' é triste ó rostro da mortal pobreza
Qu' entre ximidos e dolores nace,

Y hastra á hermosura ven, cando riqueza
Có seu mirar risoño nos comprace.
Presta o diñeiro encanto e gentilesa,
Y un Dios ó mesmo demo se tornara
Si tomando á figura de banqueiro
Remexése diñeiro e mais diñeiro.

XXVIII.

Estos misterios son... eu me confundo
Y en van' ós espricar me propuñera;
Pero Vidal filosofo profundo,
Qu' anque xamais nos libros deprendera
A conta propia deprendeu no mundo,
Non de mudansa tal se sorprendera,
Qu' aló no seu caletre á adiviñara
Cando en ser rico con afan soñara.

XXIX.

Por eso recibeu con cortesia
Recrebos, agasaxo e comprimento,
Q' un tras outro homildoso lle facia,
Escoria vil do humano pensamento.
El á baixesa d' eles comprendia
Y anque vano nin torpe pensamento
Contra xentiñas tales meditaba,
Forte e séria lision darlles pensaba.

XXX

Un-ha mañan, á un santo e bon suxeto

Un quiño lle mercou, ¡soberbo quiño!
Tan niveo, tan plantado e tan repleto
Cal nunca ó vira tal ningun veciño.
Era curto de perna, o lombo neto,
Do rabo hastra á cabeza redondiño,
Y ó coiro tan graxento relusia
Que mesmo de manteiga paresia.

XXXI.

—Alabado sea Dios!—Dios ch' ó bendiga!
—S. Antonio ch' ó guarde!—asi escramaban
Mentras qu' ó cocho á paso de formiga
Y ó seu dono Vidal, serios pasaban.
A falarlle á Vidal cada un s' obriga
Qu' ó porco xa mortiño contempraban
E nera de perder tan bon bocado
Pó las mans de Vidal morto e salgado.

XXXII.

Log' ó berrido do infeliz pasente
Que sofre có coitelo morte dura
Fender ós aires no lugar se sente,
Pouco á pouco á gorxiña queda muda,
O suspiro postrer soa estredente,
A sangre corre, ó matachin xa suda,
E naquel grave e quirtico momento
É o porco, vida e mundo e pensamento.

XXXIII.

O difunto ali está repantrigado,
C' un-ha cebola n' antraberta boca,
(Qu' inda parés qu' á come ó desdichado)
Pero nó no chorés qu' á el solo toca
Dormir sono tan triste descuidado,
Pois as iras d' inferno non proboca
Nin groria ten nin porgatorio ardente,
El dormirá insensible eternamente.

XXXIV.

Non cab' en si Vidal de tan contento,
O cheiriño do porco ll' enlouquece,
Qu' entr' os porcos nacidos é un portento
Aquel qu' ante seus ollos aparece,
Certa satisfacion, certo contento,
No rostro d' os presentes resplandece
Que mesmo quer decir en lenguax mudo
¡Este si que ch' é un porco repoludo!

XXXV.

Mais c' ó cocho Vidal soyo s' encerra
Mentras qu' á xente aturrullada mira...
Cál se pasma, cál bufa, cál s' aterra
Que nunca tal naquel lugar se vira,
Cál outro lle xurando eterna guerra,
Dás voltas que dá ó mundo s' adimira
Pois que nunca en jamas nengun veciño

Lle batera c' á porta no fociño.

XXXVI.

Era aquel un rifar desesperado,
Pero Vidal ó xordo se facia,
A noit' enteira se pasou cerrado,
Y ô arbór primeiro do siguente dia
C' un varal de morcillas ben cargado
Que á pouco de cargado se rompia,
Apareceu lavado e reverendo
A todos c' ó seu porté sorprendendo.

XXXVII.

El direitiño ó seu facer marchaba
Con paso despacioso camiñando,
E un sorrir nos seus labios s' atopaba
Qu' antroido iba dicindo ou contrabando,
Dempois con voz qu' as xentes atroaba
Foise de porta en porta perguntando:
—Deronlle aqui morcillas á Vidal?
—Aqui non!!!—*Pos adiante có varal!*

XXXVIII.

Asi as chousas correu un-ha por un-ha
Y ó varal inteiriño inda se via,
Con triste *si* non respondeu ningun-ha
De cantas en redondo requeria.
Rindos' entanto á falsa de fertun-ha
Con sonsa voz de bulra repetia:

—Deronlle aqui morcillas á Vidal?
—Aqui non!!!—*Pois adiante có varal!*
. . . . . .
. . . . . .

XXXIX.

Vidal morreu, y ó tempo foi pasando,
Braso qu' os duros mármores arrasa
Antre helados escombros enterrando
Do bon Vidal á solitaria casa.
Mais sempr' esta historiña foy quedando,
Ind' oxe mesmo por provervio pasa,
E cand' ó nome de Vidal s' invoca
Muda sole quedar mais d' un-ha boca.

24.

—Meniña, ti á mais hermosa
Qu' á luz do sol alumbrara,
Ti á estrela da mañanciña
Qu' en puras tintas se baña,
Ti á frol d' as froridas cumbres,
Ti á ninfa d' as frescas auguas,
Ti como folla do lirio
Branca, pura e contristada,
¿Quen eres fada sin nome
De tan dormentes miradas
De tan dorida sonrisa
De feituriña tan cándida?
Quisais de muller naceches
Sendo tan limpa e tan casta?
Quisais d' as brisas da tarde
Quisais d' as bretemas vagas. . . . .
D' as burbulliñas d' un rio,
Quisais d' un-ha nube branca?
Ou as espumas do mare
A un rayo de sol xuntadas

Pousaronte ó ser d' aurora
Nun-ha cunchiña de nacra?
Mais d' onde queira que seas
Tristisima pasionaria
Por ti sinto un amor puro
Que pouco á pouco me mata.
Por ti de noite e de dia
Cal vaga sombra encarnada,
Preto do teu vivir ximo
Ximo c' os ventos que pasan
Facendo vibrar sonoras
Sentidas cordas d' un arpa,
Que con ecos tembradores
D' os meus amores che falan.
Mais dime ¿por qu' estás muda.
Di por qu' estás solitaria,
Di por que vives nos montes
C' os paxariños que cantan,
Mentras ti choras e choras
O pe d' un olmo sentada
Toda de loito cuberta,
Toda cuberta de lágrimas.

—Déixame vivir nos montes
Déixam' estar solitaria
Déixame c' os paxariños
Qu' en derredor de min cantan.
Déixame vestir de loito
Cuberta por tristes vagoas,
Y eco de homes non escoite
Nin son d' armoniosas arpas,
Qu' eses sons d' amor e vida

Rompen as miñas entrañas.
Si d' eles galan por sorte
Doce consolo arrancaras
Para un dor que non ten cura
Para un mal que non s' acaba.
Si ó seu vibrar sonoroso
As tombas se levantaran
Y o polvo que nelas mora
Volto a vivir s' axitara!....
Mais cala, galan.... non toques
As soaves cordas d' un arpa
Que nin dá vida ós que morren
Nin as tristes tombas levanta.
Cala galan, c' os cantares
Que con pasion d' amor cantas,
Qu' os meus amores morreron
Y aló antre tombas m' agardan.
Para min morreu á dicha,
Morreu tamen á esperanza.
Cubreuse ó seu de tristura
Y á terra d' ásperas prantas.
Déixame vivir nos montes
Déixam' estar solitaria
Déixame vestir de loito
Cuberta d' amargas lágrimas.
Qu' á rula que viudou
Xurou de non ser casada,
Nin pousar en ramo verde
Nin beber augua crara.

25.

Castellanos de Castilla,
Tratade ben ós gallegos;
Cando van, van como rosas,
Cando vên, vên como negros.

—Cando foi, iba sorrindo;
Cando veu, viña morrendo;
A luciña d'os meus ollos,
O amantiño do meu peito.

Aquel máis que neve branco,
Aquel de doçuras cheyo,
Aquel por quen eu vivia
E sin quen vivir non quero.

Foi à Castilla por pan,
E saramagos lle deron,

Déronlle fel, por bebida,
Peniñas por alimento.

Déronlle en fin, canto amargo
Tén a vida no seu seo....
¡Castellanos, Castellanos!
Tendes corazon de ferro.

Ay! no meu corazonciño,
Xa non pode haber contento,
Qu' está de dolor ferido,
Qu' está de loito cuberto.

Morreu aquel qu' eu queria,
E, para min, n' hai consuelo,
Sólo hai para min, Castilla,
A mala lei que che teño.

Premita Dios, Castellanos,
Castellanos que aborreço,
Qu' ántes os gallegos morran,
Qu' ir a pedirvos sustento.

Póis tan mal corazon tendes
Secos fillos do deserto,
Que si amargo pan vos ganan
Dádesllo envolto en veneno.

Aló van, mal pocadiños,
Todos d' esperanzas cheyos,
E volven ay! sin ventura,
Con un caudal de despreços.

Van probes, e tornan probes,
Van sans, e tornan enfermos,
Qu' anq' eles son como rosas,
Tratádelos coma negros.

——

¡Castellanos de Castilla.
Tendes corazon d' aceiro,
Alma como as penas dura,
E sin entrañas o peito!

——

En trós de palla sentados,
Sin fundamentos, soberbos,
Pensás qu' os nosos filliños,
Para servirvos naceron.

——

E nunca tan torpe idea,
Tan criminal pensamento
Coupo en máis fátuas cabezas
Ni en máis fátuos sentimentos.

——

Que Castilla e Castellanos,
Todos nun monton, a eito,
Non valen o que un-ha herbiña
D'estes nosos campos frescos.

——

Solo peçoñosas charcas
Detidas no ardente suelo,
Tès Castilla que humedezan
Esos teos labios sedentos.

——

Que o mar deixoute olvidada
E longe de ti correron,

As brandas auguas que traen,
De prantas cen semilleiros.

Nin arbres que che den sombra,
Nin sombra que preste alento....
Llanura e sempre llanura,
Deserto e sempre deserto....

Esto che tocou coitada,
Por herencia no universo,
¡Miserable fanfarrona!...
Triste herencia foi por certo.

En verdad non hay, Castilla,
Nada como ti tan feyo,
Qu' ainda mellor que Castilla,
Valera decir inferno.

¿Por que aló foches, meu ben?
Nunca tal houberas feito,
Trocar campiños frolidos
Por tristes campos sin règo.

Trocar tan craras fontiñas,
Rios tan murmuradeiros,
Por seco polvo que nunca,
Mollan as bágoas do ceo.

Mas ay! d' onde a min te foches
Sin dor do meu sentimento,
Y aló á vida che quitaron,
Aló a mortiña che deron.

Morreches, meu quiridiño,
E para min n' hay consuelo,
Qu' ond' ántes te via, agora
Ja sólo un-ha tomba vexo.

Triste com' a mesma noite,
Farto de dolor o peito,
Pídolle á Dios que me mate,
Por que xá vivir non quero.

Mais en tanto no me mata,
Castellanos qu' aborreço,
Hei, para vergonza vosa,
Héivos de cantar gemendo.

¡Castellanos de Castilla
Tratade ben ós gallegos;
Cando van, van como rosas
Cando vên, vên como negros!

LA GAITA GALLEGA.

ECO NACIONAL

A mi querido amigo D. Manuel Murguia.

I.

Cuando la gaita gallega
el pobre gaitero toca,
no sé lo que me sucede
que el llanto á mis ojos brota.
Ver me figuro á Galicia
bella, pensativa y sola,
como amada sin su amado,
como reina sin corona.
Y aunque alegre danza entone
y dance la turba loca,
la voz del grave instrumento
suéname tan melancólica,
á mi alma revela tantas
desdichas, penas tan hondas,
que no sé deciros
si canta ó si llora.

II.

Recuérdame aquellos cielos,
y aquellas dulces auroras,
y aquellas verdes campiñas,
y el arrullo de sus tórtolas;
y aquellos lagos, y aquellas
montañas que al cielo tocan,
todas llenas de perfumes,
vestidas de flores todas,
donde Dios abre su mano
y sus tesoros agota:
mas ¡ay! como me recuerda
tambien que hay allí quien dobla,
en medio de la abundancia,
al hambre la frente torva,
no acierto á deciros
si canta ó si llora.

III.

Suena, y cruzan por mi espíritu
puras, risueñas y hermosas,
las sombras de los cien puertos
de que Galicia es señora.
Y lentamente pasando,
como ciudades que flotan,
van sus cien naves soberbias
al ronco son de las olas:
mas ¡ay! como en ellas veo,
con el oro de sus costas,

sus tiernos hijos desnudos
que miran tristes á Europa,
pidiendo su pan amargo
á la América remota,
no acierto á deciros
si canta ó si llora.

IV.

¡Pobre Galicia!... Tus hijos
huyen de ti, ó te los roban,
llenando de íntima pena
tus entrañas amorosas.
Y como á párias malditos,
y como á tribus de ilotas
que llevasen en el rostro
sello de infamia ó deshonra,
¡ay! la pátria los olvida,
la pátria los abandona,
y la miseria y la muerte
en su hogar desierto moran.
Por eso, aunque en son de fiesta
la gaita gallega se oiga,
no acierto á deciros
si canta ó si llora.

V.

¡Espera, Galicia, espera!
lleva la cruz que te agovia,
regando con sangre y lágrimas
esa via dolorosa.

¡Tendrás sed...! Hiel y vinagre
te darán con mano pródiga,
y, con corona de espinas,
cetro de caña por mofa;
pero los tiempos se acercan,
y cuando suene tu hora
feliz subirás y grande
á la cumbre de la gloria.
Hoy si la gáita gallega
el pobre gaitero toca,
no acierto á deciros
si canta ó si llora.

1860.

VENTURA RUIZ AGUILERA.

A GAITA GALLEGA.

RESPOSTA

Á ó eminente poeta D. Ventura Ruiz de Aguilera.

I.

Cand' este cantar, poeta,
Ná lira xemendo entonas,
Non sei ó que por min pasa
Qu' as lagrimiñas m' afogan;
Qu' ante de min cruzar vexo
A virgen-martir qu' invocas,
Cós pes cravados d' espiñas
Cás mans cubertas de rosas.
En vano á gaita tocando
Un-h' alborada de groria
Sóns pó-los aires espalla
Que cân nas tembrantes ondas.
En vano baila contenta
Nas eiras á turba louca,

Qu' aqueles sons tal m' afrixen,
Cousas tan tristes me contan,
Qu' eu podo decirche
Non canta que chora.

II.

Vexo contigo estos céos,
Vexo estas brancas auroras,
Vexo estes campos froridos
Donde s' arrullan as pombas,
Y estas montañas xigantes
Qu' aló c'as nubes se tocan
Cubertas de verdes pinos
E de froliñas cheirosas.
Vexo esta terra bendita
Dond' ó ben de Dios rebota
E dond' anxiños hermosos
Tecen brillantes coroas.
Mas ay! como tamen vexo
Pasar macilentas sombras
Grilos de ferro arrastrando
Antre sorrisas de moſa,
Anque mimosa gaitiña
Toqu' alborada de groria,
Eu podo decirche
Non canta que chora.

III.

Falas, y ó meu pensamento
Mira pasar temerosas

As sombras d' eses cen portos
Qu' ó pé d'as ondiñas moran.
E pouco á pouco marchando
Fráxiles, tristes e soyas,
Vagar as naves soberbas
Aló nun-ha mar traidora.
Y ay! como nélas navegan
Os fillos d'as nosas costas
Con rumbo á América infanda
Qu' á morte c'o pan lles dona,
Desnudos pedindo en vano
A patria misericordia.
Anque contenta á gaitiña
O probe gaiteiro toca,
Eu podo decirche
Non canta que chorá.

IV.

Probe Galicia, non debes
Chamarte nunca española.
Qu' España de ti s' olvida
Cando eres ay! tan hermosa.
Cal si na infamia naceras
Torpe, de ti s' avergonza,
Y á nay qu' un fillo despreça
Nay sin coraçon se noma.
Naide por que te levantes
Ch' alarga á man bondadosa.
Naide os teus prantos enxuga,
Y homilde choras e choras.
Galicia, ti non tés patria,

Ti vives no mundo soya,
Y á prole fecunda tua
S' espalla en errantes hordas,
Mentras trist' e solitaria
Tendida na verde alfombra
O mar esperanzas pides
De Dios á esperanza imploras.
Por eso anqu' en son de festa
Alegre á gaitiña s' oya
Eu podo decirche
Non canta que chora.

V.

«Espera, Galicia, espera;»
Canto este grito consola!
Páguecho Dios, bon poeta,
Mais é un-ha esperanza louca.
Qu' antes de qu' os tempos cheguen
De dicha tan venturosa
Antes que Galicia suba
C'ó á cruz qu' ó seu lombo agobia
Aquel difícil camiño
Qu' ô pé d' os abismos toca,
Quisais cansada e sedenta,
Quisais que d' angustias morra.
Págueche Dios, bon poeta,
Esa esperanza de groria,
Que de teu peito surxindo
A Virgen-martir coroa,
Y esta á recompensa sea
D' amargas penas tan fondas.

Paguech' este cantar triste
Qu' as nosas tristezas conta,
Que soyo tí... ¡ti e ıtre tantos!
D' as nosas magoas s' acorda;
Dina voluntad d' un xenio,
Alma pura e xenerosa!
E cando á gaita gallega
Aló nas Castillas oyas,
O teu corazon pergunta,
Veras que che di en resposta
Qu' a gaita gallega
Non canta que chora.

28.

I.

—Vente, rapasa,
Vente miniña,
Vent' á lavar
No pilon d' á fontiña.

—

Vente, Minguiño,
Minguiño vente,
Dóuche sinon
Pó-lo demo do dente.

—

¡Qu' augua tan limpa!
Que rica frescura!
Vent' á lavar
Qu' é un primor, criatura

—

Válganos Dios
Que si auguiña n' houbera,
Lama este corpo
Mortal se volvera.

—

Vinde á lavárvos,

Andá lixeiros,
A cara pirmeiro
Dimpois os peïños.

—

¡Ay! que miniña!
Que nena presiosa,
Dempois de lavada
Pares' un-ha rosa.

—

Y este miniño
Que teño no colo,
Dempois de lavado
Parec' un repolo.

—

¡Ay! que tan cuco!
¡Ay! que santiño!
Ven ôs meus brazos
Dareich' un biquiño.

—

Olliños de groria!
Cariña de meiga!
Apértame ben
Coraçon de manteiga!

—

Corre, corre
A qu' Antona te peite,
Corre, daráche
Un-ha cunca de leite.

—

Corre, corre
A teu pai, Mariquiña,
Que come cebola

Con pan e sardiña.

II.

—Válgate Dios
Qu' inda os figos son duros!
Mais que fartiña
En estando maduros!

—

El e mais éu
Y á comadre d' abaixo,
Hemos de ter
Qu' alargar ó refaixo.

—

Rica figueira
Que Dios te bendiga,
Qu' ásme abofé
De fartar á barriga.

—

Jey! ó d' os ovos
Que vás de camiño,
¿Cantas duciñas
Topache no niño?

—

—Un-ha no mais!
No me teño c' á risa!
Es' ech' un conto
Que vay par' á misa.

—

Dam' acá seis
Qu' un fricol che faria
Qu' ó mesmo rey

Qu' envidiar lle daria.

—

Xá que non quès
No camiño che colla,
Vento de vira,
C' un saco de molla.

III.

—Turra ¡turra!
Xán pó-la burra,
Mira que Pedro
A cadela ch' apurra.

—

Ay! desdichada
De min que á vexo
Fincarch' ó colmillo
No triste pelexo.

—

Diancre de Xán
Que non corre nin tóa!
Ben aya amen
Quen os osos che roa.

—

Chúrras! chúrras!
Chúrriñas chúrras!
Cás-qui-tó
Qu' escorrenta-las burras.

—

Pica, pica,
Suriña pica,

Leballe un gran
O teu fillo na bica.

—

Marcha can
A ladrar ó palleiro,
Sei que ch' agrada
O demóro do cheiro.

—

Baiche c' o cán
Qu' ó peixiño lle gusta.
Mais á teu dono
O diñeiro lle custa.

—

Gachi! gachi!
Que dencho de gato!
Como se farta
No prebe do prato!

—

Inda rebentes
Larpeiro rabudo!
Qu' inda na gorxa
Ch' aperten un nudo!

—

Truca, perico,
No gato rabelo
Hastra deixalo
Quedar sin un pelo.

—

Qu' eu s' outra vez
Ó camiño m' atranca
Ei de romperlle
No lombo un-ha tranca.

Malo d' aquel
Que non sabe de misa,
Nin entra na igrexa
Nin gasta camisa.

—

¡Ay! que galiña
Saltou no balado,
Sey que quer vir
A comer de prestado.

—

Isca d' ahi
Galiña maldita,
Isca d' ahi
Nó me mate-la pita.

—

Isca d' ahi
Galiña ladrona,
Isca d' ahi
Pra cás tua dona.

27.

Cando á luniña aparece
Y ó sol nos mares s' esconde,
Todo é silencio nos campos,
Todo na ribeira dorme.
Quedan as veigas sin xente,
Sin ovelliñas os montes,
A fonte sin rosas vivas,
Os árboriños sin cantores.
Medroso ó vento que pasa
Os pinos xigantes move,
Y â voz que levanta triste,
Outra mais triste responde.
Son ás campanas que tocan
Que tocan en sons de morte,
Y ô coraçon din n' olvides
Ós que para sempre dormen.

¡Que triste! que hora tan triste!
Aquela en qu' ó sol s' esconde,
En qu' as extrelliñas pálidas
Timidamente relosen.
Aló as montañas confusas

D' espesas niebras se croben,
Y á casa branca en qu' el vive
En sombra espesa s' envolve.
En vano miro e mais miro,
Qu' os velos da negra noite
Entr' ela y os meus olliños
Traidoramente se poñen.

—Que fás ti mentras, meu ben,
Dime dond' estás, en donde,
Que t' aspero e nunca chegas,
Que te chamo e non respondes?
Morreches, meu queridiño?
O mar sin fondo tragoute?
Levaront' as ondas feras
Ou te perdeches nos montes?
Vou perguntand' ôs airiños,
Vou perguntand' ôs pastores,
Ás verdes ondas pergunto
E ninguen, ay! me responde.
Os aires mudiños pasan,
Os pastoriños no m' oyen,
Y as xordas ondas fervendo
Contr' os penedos se rompen.
Mais ti non morreche, ingrato,
Nin te perdeches nos montes,
Ti quisais mentras qu' eu peno
D' os meus pesares te goces.
Coitada de min! coitada!
Qu' este meu peitiño nobre
Foy para ti deble xunco
Qu' ô menor vento se torce.

Y en recompensa ti olvidásme!
Dasme fel, e dasme á morte,
Qu' est' é ó pago, desdichada,
Qu' â que ben quer, dan os homes.
Mais qu' importa! ven te quixen...
Querreite sempre... asi compre
A quen con grande firmesa,
Vidiña y alma entregouche.
Ahi tés ó meu coraçon
Si ó queres matar ven podes,
Pero como estás ti dentro,
Tamén si ti ó matas, morres.

28.

Como chove mihudiño,
Como mihudiño chove,
Como chove mihudiño,
Pó-la banda de Laiño,
Pó-la banda de Lestrobe.

—

Com' a triste branca nube
Truba ó sol qu' inquieto aluma.
Cal ó crube y ó descrube,
Pasa, torna, volve, e sube,
Enrisada branca pruma.

—

Xa dempois lonx' espallada
Pó-los aires fuxitivos
Desteñida, sombrisada,
Nos espaços desatada
Cae brillando en rayos vivos.

—

Misteriosa regadeira
Fin' orballo nó chán pousa
Con feitiña curbadeira,

Remollando na ribeira
Frol por frol, chousa por chousa.

—

Semellando leve gasa
Que sotil ó vento move,
En frotantes ondas pasa
Refrescando canto abrasa
O qu' ó sol ardente crobe.

—

Como chove mihudiño
Pó-las veigas de Campaña!...
Cal s' enxugan de camiño
Os herbales de Laiño....
Com' á Ponte en sol se baña!

—

Para Caldas tod' é escuro.
Ceo azul lose n' Adina,
Trasparente limpo e puro.
D' Arretén no monte duro
Nube corre pelegrina.

—

Triste vay qu' á terra toca
Xa c' os pés de branca neve
Xa c' á fina fresca boca,
Triste vay qu' os ceos invoca
Y bicar ó chan s' atreve.

—

Triste vay cando s' abate
Vaporosa soya e muda,
Cando main' as alas bate
Com' un coraçon que late
Ferido por pena ruda.

Tal maxino á sombra triste
De mi máa, soya vagando
Nas esferas onde existe,
Qu' ir á groria se resiste
Pó-los que quixo agardando.

—

Vexo ó Souto, en parda sombra
Envolvendo ó seu ramaxe,
Que por bon, do rey se nombra,
Donde fero ó vento asombra,
Roxe e estala de coraxe.

—

Y ó Palacio, serio e grave
Canto en pura luz se baña!
Tal parés pesada nave
Que volver ô mar non sabe
S' encallou na fresca braña.

—

Vexo Valga á beira hermosa
D' un camiño todo prata.
Casta virxe candorosa,
Sentadiña en chan de rosa,
Vestidiña d' escalrata.

—

A San Loys vexo brillando
Bañado por tintas puras
Sol e sombras amostrando.
En reposo contemprando
Montes, auguas e verduras.

—

Y á Padron ponliña verde,
Fada branca ô pé d' un rio,

Froita en frol d' á qu' eu quixerde,
Lonxe miro que se perde
Baix' un manto de resio.

—

¡Qu' inchadiña branca vela
Antr' os millos corre, soa
Misteriosa pura estrela!
Dille ó vento en torno d' ela
¡Palomiña, voa! voa!

—

Faille arrolo á branda ria
C' un remanso mormuxante,
Que nâs d' arboled' umbria
Vaixo un toldo d' alegria,
O calor d' un sol amante.

—

¡Sol d' Italia, sol d' amore!....
¡Ti paisáx mellor alumas,
Ti mais rosas, mais verdore,
Mellor ceu, mais soave core
Ves d' o golfo antr' as espumas!

—

¡Sol d' Italia, eu non sospiro
Por sentirte ardente rayo,
Qu' outro sol temprado miro,
Doçemente aquí respiro
Nun perene, eterno mayo.

—

Nesta terra tal encanto
Se respira!... triste ou probe,
Rico, ou farto de querbanto!
S' encariña nela tanto

Quen baix' ó seu ceu se crobe!...

—

Os que son nela nacidos,
Os que son d' ela mimados,
Lonxe d' ela están dendos
Por que van d' amor feridos
Por quen fóno amamantados.

—

Pó-los fillos á nay tira
Xorda, triste, plañideira,
Xeme, chora, e mais sospira,
E non para, hastra qu' os mira
Ben chegar por derradeira.

—

Probe nay! canto te quero!
Nay tamen ¡ay! da nay miña!
O teu chan d' amor prefiero,
A cant' hay grande ou severo
En tod' á terra xuntiña

—

¿Como non, si ora estou vendo
Nun paisáx de prata e rosas,
Canto á vida foy querendo
C' os meus ollos remexendo
Memoriñas cariñosas?

—

Bosques, casa, sepulturas,
Campanarios e campanas
Con sons vagos de doçuras
Que despertan ¡ay! ternuras
Qu' en jamais podran ser vanas!

Elas fono as que tocaron
Cand' os meus ali naceron.
Elas fono as que choraron.
Elas fono as que dobraron
Cand' os meus avós morreron.

—

Elas fono as qu' alegriñas
Me chamaban mainamente
Nas douradas mañanciñas,
De mi máa c' as cantiguiñas
Y os biquiños xuntamente.

—

Inda vex' onde xogaba
C' as meniñas qu' eu queria,
O enxidiño onde folgaba
Os rosales que coidaba
Y á fontiña onde bebia.

—

Vexo á calle solitaria
Qu' en paz baña un sol sereno,
Sin que á trube man contraria.
Igual sempre, nunca varia,
Veiga llana en campo ameno.

—

E tamen vexo enloitada
D' Arretén á casa nobre
Dond' á miña nay foy nada!
Cal viudiña abandonada
Que cay triste ó pe d' un robre.

—

Ali esta sombra perdida
Vós sin son, corpo sin alma,

Amazona mal ferida
Qu' ô sentir que perd' á vida
Se adormece en xorda calma.

—

Casa grande, lle chamaban
Noutro tempo venturoso
Cand' os probes á improraban,
E fartiños se quentaban
O seu lume cariñoso.

—

Casa grande, cando un santo
Venerable cabaleiro (1)
Con tranquilo, nobre encanto,
Vaixo os priegues d' o seu manto
Cobexaba o perdioseiro.

—

Cand' os cantos ná capilla
Da gran casa resoaban
Con fervor e fé sensilla
Rico fruto d' á semilla
Qu' os barons santos sembraban.

—

Ora todo silensioso
Caus' ali medo e pavura,
Mora esprito temeroso
Nos salons ond' o reposo
Fix' un niño c' a tristura.

---

(1) As virtudes verdadeiramente evanxelicas d' este cavaleiro, tan amado d' os que ó conoceron, inspiráronme un libro, que non tard re. en publicalo con o titulo de *Historia de mi abuelo*. Nel rindo un tributo d' admiracion e amor, á aque cuya mayor sabiduria, consisteu sempre en facer ó ben á ollos cerrados, e con man cariñosa.

Risas, cantos, armonia,
Brandas músicas, contento,
Festas, dansas, alegria,
Se trocou na triste e fria
Xorda vós do forte vento.

—

No gran patio as herbas crecen
Vigorosas sin coidado,
Y as silveiras que frorecen
No seu tempo fruto ofrecen
Os meniños sazonado.

—

Y antr' aquel silencio mudo
Qu' a trubar naide ali chega,
Antre aquel *¡xa fún!* tan rudo,
Vese inteiro un nobre escudo
Qu' á desir *non son* se nega.

—

Craros timbres mostra ufano
C'un soberbo casco airoso...
Mais detras d' un *son* tan vano
Vese ó probe orgullo humano,
Homillado e polvoroso.

—

Tras da calada visera
Qu' hay uns ollos feridores
Que nos miran, se dixera,
Que nos din tod' é quimera
Neste mundo de dolores.

—

Casa grande! triste casa!
Quen d' aquí tan soya miro

Parda, escura, triste masa,
Casa grande! pasa, pasa...
Ti xa n'és mas qu' un sospiro.

—

Meus avós ¡ay! xa morreron
Os demais t' abandonaron,
Os teus lustros pereceron
Y os que millor te quixeron,
Tamen de tí s' apartaron.

—

Mes tras mes, pedra tras pedra
Ti te irás desmoronando
Ceñida por sintas d' edra,
Mentras qu' outra forte medra
Qu' asi o mundo vay rolando.

—

....
....
....
....
....

—

Mais que lus! que colorido
Nos espaços se dilata!
Luce ó sol descolorido
Y arco d' iris xa nacido
Longa sinta se desata.

—

Como chove mihudiño,
Como mihudiño chove,
Como chove mihudiño,
Pó-la banda de Laiño,
Pó-lo banda de Lestrobe.

29.

Miña santa Margarida,
¿Con quen t' ei de comparare?
Coma ti non vin ningun-ha,
Nin na terra, nin no mare.

—

Coma ti, Santa bendita,
Tan garrida, e tan presiosa,
Nin brilou ningun-ha estrela,
Nin s' abreu ningun-ha rosa.

—

Nin luceiro nin diamante,
Nin luniña trasparente,
Luz verteu mais cariñosa
Qu' ó teu rostro relucente.

—

Nin as froles do xilmendro
Nin á rosa purpurina,
Nin as neves da montaña
Nin fulgor da mañanciña.

Nin alegre sol dourado
Nin corrente d' augua pura,
Miña santa Margarida,
Ch' asemella en hermosura.

—

¿Con quen t' ei de comparare
Miña santa Margarida,
Si ti foche anxel d' amore
Pó-los anxes escollida?

—

Solo á Virxe é mais hermosa
Qu' eres ti, bendita santa,
Y ó teu rostro pelegrino,
O temido demo espanta.

—

De tí, vivo namorada,
En tí penso con fervore
Qu' eu ben sei que che contenta
Este puro e santo amore.

—

Quen poidera!.. quen poidera!..
Xunta ti vivir segura,
Manantial que mel derrama
Pura fonte de ternura!

—

Onda ti, lonxe do mundo,
Tan feliz m' acobexara
Qu' en jamais ó pracer vano
Este meu mirar tornara.

—

Que no monte onda ti moras
Tan bon aire se respira,

Que ó que mais do mundo foxe,
Solo ali por Dios suspira.

—

Miña santa Margarida,
Miña Margarida santa,
Tendes a casa no monte,
Donde ó paxariño canta.

30.

ALBORADA. (1)

I.

Baite noi-
te—Bay fuxin-
do—Vent' auro-
ra--Vent' abrin-
do—C' ó teu ros-
tro—Que sorrin-
do—A sombr' espanta!!!

—

Canta!...
Paxariño can-
ta—De pónliñ' en pón-
la—Qu' ó sol se levan-
ta—Pó-lo monte ver-
de—Pó-lo verde mon-
te—Alegrand' as hér-

(1) A mais grande dificultade qu' achey prá escribir esta *alborada*, foy ó meu deseyo de que sahíse núm todo arregrada á música. Conseguin esto, pró foy á custa dá poesía, non podia ser d' outro modo, cando se dá c' un aire tan estraño e tan difícil de acomodarlle letra algun-ha.

vas—Alegrand' as fontes!....

—

Canta, paxariño alegre,
Canta!
Canta porqu' ó millo medre,
Canta!
Canta por qu' á luz t' escoite
Canta!
Canta que fuxeu á noite.

—

Noite escura
Logo ven,
E moito dura
C' ó seu manto
De tristura,
Con meigallos
E temores,
Agoreira
De dolores,
Agarimo
De pesares,
Cubridora
En todo mal.
Sal!!...

—

Qu' auroriña
O ceu colora
C' uns arbóres
Que namora
C' un sembrante
D' ouro e prata

Teñidiño
D' escalrata.
C' uns vestidos
De diamante
Que lle borda
O sol amante
Antr' as ondas
De cristal.

—

Sal!...
Señora en todo mal,
Qu' ó sol
Xa brila
Nas cunchiñas do areal.
Qu' á luz
Do dia
Vist' á terra d' alegria.
Qu' ó sol
Derrete con amor á escarcha fria.

II.

Branc' auro-
ra—Ven chegan-
do—Y ás porti-
ñas - Bay chaman-
do—D' os que dor-
men—Esperan-
do—O teu folgor!...

Cor.....
D' alba hermosa

Lles estende
Nos vidriños
Cariñosa,
Dond' ó sol
Tamen suspende,
Cand' aló
No mar se tende
De fogáx
Larada viva
Dempois leve
Fuxitiva
Triste vago
Resprandor.

—

Cantor
D' os aires,
Paxariño alegre
Canta,
Canta por qu' ó millo medre
Cantor
D' aurora
Alegre namorado
As meniñas dille
Que xa sal ó sol dourado.

—

Qu' ó gaiteiro
Ben lavado
Ben vestido
Ben peitado,
Da gaitiña
Acompañado

A porta está!...
Xá!...

—

S' espricando
Que t' esprica
Repinica
Repinica,
N' alborada
Ben amada
Das meniñas
Cantadeiras,
Bailadoras,
Rebuldeiras,
D' as belliñas
Alegriñas,
D' as que saben
Ben ruar.

—

Arriba!
Todas, rapaciñas do lugar,
Qu' ó sol
Y á aurora xa vos vén á dispertar:
Arriba!
Arriba toleirona mocidád!
Qu' atru—
charemos—cantaremos ó *ala... lá!!!..*

31.

Eu cantar, cantar, cantei,
A grasia non era moita,
Que nunca, (delo me pesa)
Fun eu meniña grasiosa.
Cantei como mal sabia
Dándolle reviravoltas,
Cal fán aquês que non saben
Direitamente un-ha cousa.
Pero dempois paseniño,
Y un pouco mais alto agora
Fun votando as miñas cántigas
Como quen non quer á cousa.
Eu ben quixera, é verdade,
Que mais boniteiras foran,
Eu ben quixera que nelas
Bailase ó sol c'as palomas
As brandas auguas c' á luz
Y os aires mainos c' as rosas.
Que nelas craras se visen
A espuma d' as verdes ondas,
Do ceu as brancas estrelas
Da terr' as prantas hermosas.

As niebras de cor sombriso
Qu' aló nas montañas volan,
Os berros do triste moucho
As campaniñas que dobran,
A primadera que rie
Y os paxariños que voan,
Canta que te canta, mentras
Os coraçons tristes choran.
Esto e inda mais, eu quixera
Desir con lengua grasiosa;
Mas donde á grasia me falta
O sentimento me sobra,
Anqu' este tampouco abasta
Para espricar certas cousas,
Qu' á veces por fora un canta
Mentras que por dentro un chora
Non me espriquei cal quixera
Pois son de espricansa pouca;
Si grasia en cantar non teño
O amor da pátria m' afoga.
Eu cantar, cantar, cantei,
A grasia non era moita,
¡Mais que faser desdichada
Si non nacin mais grasiosa!

GLOSARIO.

ABÓ, abuelo.

ABOFÉ, á fe mia.

ABONDO, bastante, sobrado, en abundancia.

ADOITO, donde estoy siempre; úsase tambien esta palabra en el sentido de acostumbrado, como se ve en el refran: *O que n' está adoito ás bragas as costuras lle fan llagas,* otros dicen *ó que non está afeito*, etc.

AFACER, AFACERSE, acostumbrarse.

AGARIMO, amparo, apoyo cariñoso. Se dice de un huérfano, que *está sin agarimo*.

AGOIRAR, presagiar, predecir malos sucesos.

ALÓ, allá.

ALOMEAR, alumbrar, y algunas veces resplandecer, brillar.

ALLEO, ageno, lo que es de otro.

AMORAS, mora silvestre ó de zarza; á la verdadera mora, le llaman *amora castellana*.

ANTROIDO, carnaval: se usa tambien en sentido burlesco, pues á una persona ridícula y risible le dicen *parece un antroido!*: *ay! qué antroido!* fra-

ses ambas que equivalen, á *parece una máscara! vaya una máscara!*

ANTROIDADA, carnavalada, y tambien cosa descabellada.

AÑO, corderillo.

APURRAR, azuzar.

ARREPUIÑADAS, erizadas. En gallego tiene mas fuerza y se dice, *carnes arrepuiñadas*, que equivale á lo que en castellano, *carne de gallina*.

ATRUXAR, gritar alegremente; viene de *aturuxo*, grito de alegria con que concluyen en las fiestas y *ruadas*, sus cantares los aldeanos.

ARRESCENDER, oler bien. Se dice de una rosa que *arrescende*.

AXEXAR, mirar con curiosidad creyendo que nadie observa al que mira.

BAGOAS, lágrimas.

BALAR, balar, oscilar. Los aldeanos dicen que la piedra vacilante de Ntra. Sra. de la Barca (Mugia) *bala*.

BALOCAS, patatas pequeñas. Rodriguez en su «Diccionario gallego-castellano», quiere que signifiquen castañas.

BÁN, cintura. Algunos le escriben con *v* consonante, pero aquí se puso con *b* para distinguirle de la tercera persona del plural del presente de indicativo del verbo *ir*.

BATALADA, campanada.

BATER, dar una cosa contra otra, pegar.

BÉN, bien; el plural *bens*, significa bienes y tambien haciendas.

BERCE, cuna.

Berrar, gritar. El vocablo gallego tiene mas fuerza que su equivalente castellano, pudiendo decirse que *berrar*, es gritar con fuerza. Tambien significa reñir.

Bica, bico, el pico de las aves, y tambien beso, usando la terminacion femenina cuando quieren darle mas gracia, y la masculina en los demás casos. Llaman *bica* á una torta de pan de trigo.

Bicar, besar.

Bofellas, á fe mia.

Bòla, torta de pan.

Brañas, prado con agua perenne.

Brétema, niebla.

Bulir, hacer una cosa aprisa, andar aprisa, moverse de una parte á otra, y cuanto se parezca á lo que perfectamente definió Rodriguez, «hervir de gusanos», pues se dice á menudo, *buligame á sangre*

Cachon, á todo hervir.

Cadela, perra.

Candeas, luces, candelas.

Canas, cañas y tambien canas.

Carabel, clavel.

Carabela, cestilla.

Caris, gesto, el rostro, el semblante.

Carrapucheiriña, expresion cariñosa que equivale á «querida mia», aunque tiene mas dulzura. Cosa digna de ser querida por escelencia, que viene de *cara* y *pulchra*, de sumo precio, amada y hermosa, aumentando la significacion por el diminutivo cariñoso en *iño*.

Cas-qui-tó, lo mismo que—aparta cerdo!

CHAN, ó *chao*, suelo.

CHIAR, piar. La frase *non chia*, equivale á «no dice nada», y *quedouse sin chiar*, no se movió, no dijo una palabra.

CHUCHONA, la que chupa.

COBIÇA, codicia.

COCHO, cerdo.

COFIA, toca de lino ó de encaje, con que las aldeanas se cubren la cabeza, recogiendo el pelo.

COITELO, cuchillo.

COMPANGO, entre los aldeanos, lo que comen despues del caldo, ó mejor aun, como la misma voz lo indica, lo que comen con pan, pero que merece nombre de comida.

COMPAÑA, hueste, procesion de brujas. Cuentan que por la noche aparecen en fila en las eras, caminos, bosques y montes, siete luces que discurren de un lado á otro, llenando de espanto á los sencillos aldeanos. Su aparicion es siempre de mal agüero para ellos, sobre todo cuando se apaga una de aquellas luces, pues segun dicen significa que muere alguna persona en el lugar en que aparece, ó en la casa de quien sea la era en que se ven.

CORTELLO, CORTELLIÑO, establo.

CORREDOIRA, CORREDEIRA, camino angosto, como lo son por lo regular los que van de un lugar á otro.

COTE, (de) todos los dias.

COSPIR, escupir, salibar.

CREBAR, romper, quebrar.

CRECHAS, rizadas.

CRIBO, cernidor.

CULLER, cuchara.

Cunca, taza.

Curtiña, prado cerrado puesto á yerba.

Curuto, coronilla, la cumbre.

Curruncho, rincon.

Deitar, acostarse y tambien manar.

Dengue, esclavina de paño guarnecida de terciopelo, que llega hasta la cintura, y cuyas puntas ó alas son bastante grandes para que cruzadas sobre el seno, puedan dar vuelta y cerrarse á la espalda. Por lo regular las hacen de grana.

Derradeira, lo postrero, lo que va detrás, y entonces es adjetivo. *A derradeira*, ó bien *O derradeiro* es adverbio y significa, por último.

Diancre, diablo.

Dipinicar. Es difícil señalar á esta palabra su equivalente castellano. Se dice de las ovejas que *dipinican* la yerba, por que comen solo las puntas tiernas. Se dice de una persona que teniendo racimos de uvas, v. gr., come solo algunos granos, que *dipinica* las uvas.

Dou non te dera, frase que significa á lo que en castellano, *quien te parió no te pariera*, aunque en gallego tiene mas fuerza, por que comprende el padre y la madre.

É, tercera persona del presente de indicativo del verbo ser.

Eira, era.

Eito, ó heito, adverbio que significa á roso y velloso, sin escojer, sin reparar.

Emboucar, engañar.

Enfouzar, ensuciar.

Ensarrapicada, muy mojada.

Enxido, Enxidiño, pequeño huerto, al pié de la casa de su dueño.

Erguer, erguir, levantar.

Esfolar, desollar.

Espallar, esparcir.

Esquencer, olvidar.

Estricadas, escuetas, estiradas, largas.

Facer, hacer. La frase *seu facer*, equivale á *su negocio*.

Falangueiro, falangueira, asi se dice de una persona que nos habla con cariño y cortesia; alegre, decidor.

Feira, feria. La frase *que feira*, equivale á *que buen negocio*.

Feita, hecha. Se dice de una muger que *é feita* cuando es hermosa y bien proporcionada.

Feitizo, hechizo.

Fenda, hendidura.

Fero, fiero, amargo.

Fiadas, hiladas; así llaman á una reunion de mugeres que se juntan en un sitio dado para hilar. Como á estas hiladas, concurren los jóvenes, es una de las diversiones favoritas de nuestros aldeanos.

Fidalga, hidalga, y por estension, fina, suave, delicada. Dícese de una persona que tiene hermosas manos, *ten mans fidalgas*.

Fito á fito, hito á hito.

Fogáx, vivo resplandor, llamarada.

Folga, huelga.

Fricol, un frito cualquiera.

Fricolada ó frixolada, frito de muchas y diversas cosas.

FROITA, fruta.

FROLEAR, bordar; debe advertirse que este significado solo lo tiene en sentido figurado, diciendo de un gaitero que *frolea*, cuando al tocar inventa variaciones al tema. Lo mismo se dice de una persona que habla usando lo que en castellano llamamos *flores poéticas*.

FUNGUEIRO, estacas que clavan al rededor, en el suelo de los carros, con objeto de sostener la carga.

GAITEIRA, alegre, casquivana.

GANDO, ganado vacuno.

GARULAR, divertirse, armando grande algazara.

IÑA, le usan muchas veces en lugar de *iba*.

LAR, LARIÑO, hogar.

LARADA, el fuego del hogar: en el campo suele verse desde lejos cuando está la puerta de la casa abierta, y al resplandor que despide llaman tambien *larada*.

LAMA, lodo.

LANSALIÑO, airoso, esbelto.

LAÑA, hendidura.

LOITAR, luchar, pelear: úsanle regularmente en la primera acepcion.

LOMBO, espalda.

LUAR, (ó) frase que equivale á *la luz de la luna*.

LURPIA, bruja, muger de mal vivir.

MÁ, madre.

MALPOCADO, MALPOCADIÑO, desdichado.

MAINO, MAINIÑO, manso, suave.

MANTELO, prenda de vestido, generalmente de paño, que les sirve como de sobre-saya; no tiene vuelo ni pliegues, y cierra atrás dejando ver la saya.

MATAR, matar, y por estension apagar: dicen *matar á luz*, apagar la luz: *matarlle á fame*, darlle de comer; *matarlle un deseo*, cumplirle un deseo.

MATACHIN, el que mata los cerdos.

MAXESA, elegancia.

MEIGO, brujo, encantador.

MEIGALLO, hechizo.

MILLO, maiz.

MIMOSA, cariñosa.

MOUCHO, mochuelo.

MOURIÑA MOURA, frase que equivale á morena, hija y descendiente de moro; negra. En una ocasion, oimos á un muchacho apostrofar á un compañero llamandole *filio d' un-ha cabra moura*!

MUCHADA, seca.

MUIIIÑO, molino.

NABIZA, la hoja de los nabos.

NAY, madre.

NANTRONTE, en el otro dia.

NIÑO, nido.

O, el, lo.

Ó, contraccion de *á ó*, á lo, á la.

PALOMAS, PALOMIÑAS, mariposas.

PANOS, pañuelos, telas.

PAROLAR, hablar, parlar.

PARROMEIRA, hollin de chimenea.

PAU, palo, madera.

PEITAR, peinar.

PELICA, piel, cáscara.

PENEDO, roca, peñasco.

PENEIRA, cernidor.

Peçoñosas, ponzoñosas.

Pia, pilon.

Pito, pitiño, pollo, pollito.

Pombas, palomas.

Póxla, rama de árbol.

Portelo, portillo.

Posto, puesto, *ben posto* equivale á bien vestido.

Pousar, posar.

Pretiño, cerca, cerquita y tambien pronto.

Proya, torta de pan.

Quinteiro, corral.

Quiño, cerdo.

Rabuñar, arañar.

Racha, astilla.

Ramallaxe, ramaje.

Raparigo, muchacho, jóven.

Raxo, lomo de cerdo.

Rebotar, rebosar.

Rebuldeira, retozona.

Rebulir, bullir.

Rego, regato, riachuelo.

Reloucar, volverse loco de alegria.

Remorso, remordimiento.

Repantrigado, arrellenado.

Repoludo, robusto, gordo y duro como un repollo.

Resolio, licor suave.

Rifar, reñir.

Rueda, diversion por la calle.

Rula, tórtola.

Runxida, requemada.

RUNXINDO, haciendo ruido.

SALGADO, salado.

SALGUEIRO, sauce.

SALOUCOS, sollozos,

SARRAPIO, amargo, urente; dejo áspero que tienen algunas comidas y bebidas.

SARPULLENTE, hirviente.

SEICA, me parece, creo que si ó que no.

SEIXOS, guijarros, lo que graciosamente llamaba Cervantes peladillas de arroyo.

SERA, SERAN, tarde.

SEU FACER, frase que equivale á *su negocio*.

SILVEIRA, zarza-mora.

SONSA, burlona.

SORSA, adobo.

SURIÑA, palomita.

TEN, tiene.

TÉN, tienen.

TIRAR, tirar, y tambien atraer, así dicen que el *pais tira*, que es lo mismo que el pais atrae.

TOBO, madriguera.

TOLO, loco.

TOXALES, aliagas.

TREMAR, temblar.

TRENCO, zambo.

TRONCHO, trozo ó pedazo del tallo de la berza.

UCHA, arcon grande que en las casas de los aldeanos sirve de alhacena.

VALA, vid. *bala*.

VALO, VALADO, vallado, cerca.

VALORENTO, mohoso.

VEN, ven.

VÉN, vienen.

VILA, en gallego se usa indistintamente esta palabra para indicar una ciudad ó una villa, aunque al presente suelen decir *siudade*.

VINCHA, burbuja.

VIRADOIRO, se dice *pau viradoiro* á una persona que va muy tiesa; es de virar ó dar vuelta á una cosa, v. gr., el palo de los barqueros, la raspilla para la sarten, etc.

YALMA, para hacer mas suave la palabra y evitar la cacafonía, suelen decir *á yalma*, en vez de *á alma*.

XA, ya; de *jam* latino.

XOYA, joya; *miña xoya* es una espresion de cariño.

ERRATAS NOTABLES.

En la pág. 28, lin. 17, falta el siguiente verso:

Choven estonces presentes

En la pág. 59, lin. 3.ª, deben ponerse los siguientes versos:

Adios Virxe d' Asuncion,
Branca com' un serafin
Lévobos no coraçon,
Pedídelle á Dios por min
Miña Virxe d' Asuncion.

Xa s' oyen lonxe, moy lonxe
As campanas do pomar.
Para min ¡ay! coitadiño
Nunca mais han de tocar.

Xa s' oyen lonxe, mais lonxe,
Cada balada e un dolor,
Voume soyo, sin arrimo,
Miña terra, adios! adios!

En la pág. 81, lin. 10, dice:

Por xunto da corredoira

Léase: Por xunto da corredeira.

En la pág. 115, lin. 19, dice:

Escoria vil do humano pensamento

Léase: Escoria vil do humano sentimento.

En la pág. 122, línea 8, dice:

Cal vaga sombra encarnada

Léase: Cal vaga sombra encantada.

En la pág. 123, lín. 13, dice:

Nin as tristes tombas levanta

Léase: Ni as tristes tombas levante

En la misma pág. lín. 29, dice:

Nin beber augua crara

Léase: Nin beber da yagua crara.

En la pág. 147, lín. 8, dice:

Os arboriños sin cantores.

Léase: Os árbores sin cantores.

En la pág. 152, lín. 23, dice:

Y bicar ó chan s' atreve.

Léase: Y á bicar ó chan s' atreve.

ÍNDICE.

Prólogo..... VII.

I.

As de cantar..... 1.

II.

Naçin cand' as prantas nasen..... 9.

III.

Dios bendiga todo, nena ..... 11.

IV.

Cantan os galos pr'o dia ..... 17.

V.

Nosa Señora da Barca..... 21.

VI.

Fun un Domingo..... 29.

VII.

Un repoludo gaiteiro..... 33.

VIII.

Quixente tanto meniña.. ..... 37.

IX.

Campanas de Bastabales..... 39.

X.

Vint' un-ha crara noite..... 45.

XI.

San Antonio bendito..... 49.

XII.

Acolá enriba..... 53.

XIII.

Adios rios, adios fontes..... 57.

XIV.

Eu ben vin estar ó moucho ..... 61.

XV.

Airiños, airiños aires. .. .. 65.

XVI.

Roxiña cal sol dourado..... 69.

XVII.
Pasa rio, pasa rio..... 75.
XVIII.
Hora, meu miniño, hora..... 77.
XIX.
Non che digo nada..... 83.
XX.
Mais ó que ben quixo un dia..... 91.
XXI.
Castellana de Castilla..... 95.
XXII.
Queridiña d'os meus ollos..... 99.
XXIII.
Aló no curruchiño mais hermoso.. 105.
XXIV.
Meniña, ti á mais hermosa..... 121.
XXV.
Castellanos de Castilla..... 125.
—
La gaita gallega, por don Ventura Ruiz Aguilera..... 131.
A gaita gallega, resposta.. .... 135.
XXVI.
Vente rapasa..... ..... 141.
XXVII.
Cando á Miniña aparese..... 149.
XXVIII.
Como chove mehudiño..... 151.
XXIX.
Miña santa Marjarida..... 161.
XXX.
Vaite noite..... 165.
XXXI.
Eu cantar, cantar, cantei..... 171.
—
Glosario..... ..... 173.

Poemas engadidos na segunda edición

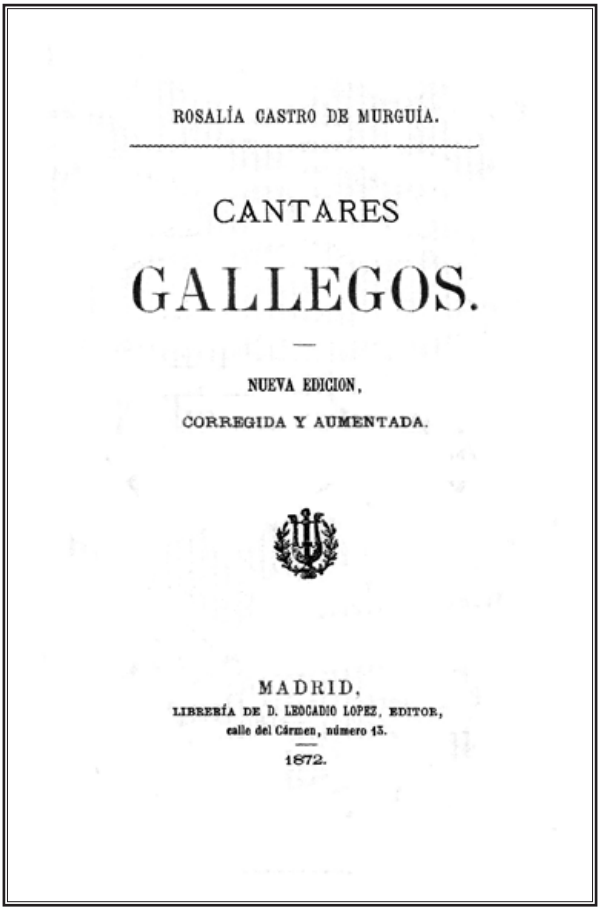

ROSALÍA CASTRO DE MURGUÍA.

CANTARES

GALLEGOS.

NUEVA EDICION,

CORREGIDA Y AUMENTADA.

MADRID,

LIBRERÍA DE D. LEOCADIO LOPEZ, EDITOR,

calle del Cármen, número 13.

1872.

5.

Miña Santiña,
Miña Santasa,
Miña cariña
De calabasa.
Ei d' emprestarbos
Os meus pendentes,
Ei d' emprestarbos
Ó meu collar;
Ei d' emprestarcho,
Cara bonita,
Si me deprendes
A puntear.

—Costureiriña
Comprimenteira
Sacha no campo,
Malla na eira,
Lava no rio,

Vay apañar
Toxiños secos
Antr' ó pinar.
  Asi á meniña
Traballadora
Os punteados
Deprende ora.

  —Miña santiña,
Mal me quixere
Quen m' aconsella
Que tal fixere.
  Mans de señora,
Mans fidalgueiras
Teñen todiñas
As costureiras;
  Boca de reina
Corpo de dama,
Comprell' á seda,
Foxen d' a lana.

  —¡Ay rapaciña!
Ti tél-o teo:
¡Sed' as que dormen
Antr' ó centeo!!!
  ¡Fuxir d' á lama
Quen naceu nela!
Dios cho perdone,

Probe Manuela.
Lama con honra
Non mancha nada,
Nin seda limpa
Honra emporcada.

—Santa Santasa
Non sós comprida,
Decindo cousas
Que fan ferida.
Falaime solo
D' as muhiñeiras,
D' aquelas voltas
Revirandeiras,
D' aqueles puntos
Que fan agora,
D' afora adentro,
D' adentro afora.

—Costureiriña
D' o carballal,
Colle unha agulla
Colle un dedal,
Cose os buratos
D' ese teu cós,
Qu' andar rachada
Non manda Dios.
Cose, meniña,

Tantos furados
Y ora non penses
Nos punteados.

—Miña Santasa,
Miña Santiña,
Nin teño agulla,
Nin teño liña,
Nin dedal teño,
Qu' á ló na feira
Rouboumo un majo
Da faltriqueira,
Decindo : «As perdas
D' os descoidados
Fan ó lotiño
D' os apañados.»

—¡Costureiriña,
Qu' á majos trata!!
Alma de cobre,
Collar de prata.
Mocidá rindo,
Vellez chorando.....
Anda, meniña,
Coida d' o gando.
Coida d' as erbas
D' o teu erbal,
Terás agulla,

Terás dedal.

—Deixad' as erbas
Qu' ó qu' eu queria,
Era ir cal todas
A romeria.
Y alí con aire
Dar cada volta!
Os ollos baixos,
A perna solta.
Pés lixeiriños
Corpo direito;
¡Pero, Santiña.....
Non lle dou xeito!
Non vos metades
Pedricadora,
Bailadoriña
Faceme agora.
Vos dend' arriva
Andá correndo;
Faced' os puntos,
Y en adeprendo
Andá que peno
Po-los penares.....
Miray qu' ó pido
Chorando á mares.

—¡Ay da meniñá!

¡Ay da que chora!
¡Ay porque quere
Ser bailadora!
Que cando durma
No camposanto
Os enemigos
Faranlle espanto
Bailando enrriva
D' as erbas mudas,
Ô son d' a negra
Gaita de Xudas.
Y aquel corpiño
Que n' outros dias
Tanto truara
Nás romerias;
Ô son dos ventos
Mais desatados
Rolará logo
C' os condenados.
Costureiriña,
N' ei de ser, n' ei,
Quen che deprenda
Tan mala ley.

—¡Ay que Santasa!
¡Ay que Santona!
Ollos de meiga,
Cara de mora,

Por n' ei de porche
Os meus pendentes,
Por n' ei de porche
O meu collar,
Xa que non queres,
Xa que non sabes
Adeprenderme
A puntear.

9.

Dixome nantronte ó Cura,
Qu' é pecado.....
Mais aquel de tal fondura
Como ó facer desbotado.

Dalle que dalle ó argadelo,
Noite é dia,
E pensa e pensa n' aquelo,
Porfía que te porfía.....

Sempre malla que te malla,
Enchendo á cunca,
Porque ó que ó diancre traballa
Din que acaba tarde ou nunca.

Canto mais digo *¡arrenegado!*
¡Demo fora!
Mais ó demo endemoncrado,
M' atenta dempois y agora.

Mais ansias teño, mais sinto,
¡Rematada!
Que non me queira Jacinto,
Nin solteira, nin casada.

Porque d' este, ou d' outro modo,
A verdá digo,
Quixera atentalo e todo,
Como m' atenta ó enemigo.

Que é pecado..... miña almiña!
Mais que sea;
¿Cal non vay, s' é rapaciña,
Buscando ó que ben desea?

Nin podo atopar feitura
Nin asento,
Que me está dando amargura,
Sempre este mal pensamento.

Din que parês lagarteiro
Desprumado,
S' é verdad, ¡meu lagarteiro
Tén-m' ó coraçon prendado!

Cara de pote fendido,
Ten d' alcume;
Mellor que descolorido

Queró o tostado do lume.

S' elas calente miraran,
Meu amore,
Nin toliña me chamaran,
Nin ti me fixeras dore.

Vino unha mañan d' orballo,
Â mañecida,
Durmindo ô pé d' un carballo,
Enriba d' a erba mollida.

Arrimeime paseniño
A sua veira,
E sospiraba mainiño
Coma brisa mareeira.

E tiña á boca antr' aberta,
Com' un neno,
Que mirand' ó ceu desperta
Deitadiño antr' ó centeno.

Y as guedellas enrisadas
Lle caian,
Cal obellas en manadas,
Sobre as froliñas qu' abrian.

¡Meu Dios! ¡quen froliña fora,

Das d' aquelas.....
Quen as erbas qu' en tal hora,
O tiñan pretiño d' elas!

¡Quen xiada, quen orballo,
Qu' ó mollou!
¡Quen aquel mesmo carballo
Que c' as pónlas ó abrigou!

Mentras qu' asi ó contempraba
Rebuleu,
E pensei que m' afogaba,
O corazonciño meu.

Bate que bate, batia
Sin parar,
Mais eu tembrando decia,
Agora ll' ei de falar.

E volveu á rebulir
Moy paseniño,
¡Ay! e votei á fuxir,
Lixeira pó-lo camiño.

Dempois chora que te chora
Avergonzada,
Dixen:—S' el non me namora,
Non lle direi nunca nada.

E non me namora, non
¡Maldizoado!
Mentras ó meu coraçon
Quérelle anque sea pecado.

E vai tras d' outras mociñas,
Tan contento,
Y eu, con unhas cadiñas
Prendino ô meu pensamento.

E que queira, que non queira,
Está comigo,
Y á postre, y á derradeira,
Con él m' atenta ó enemigo.

¡Sempre malla que te malla
Enchendo á cunca!
Y é qu' é qu' ó demo traballa,
Acabará tarde ou nunca.

Por eso, an qu' ó Cura dixo
Qu' é pecado,
Mal que tanto mal me fixo,
Nunca ó darei desbotado.

27.

I.

¿Qué ten ó mozo?
Ay! ¿qué terá?
Ponm' agora unha cara d' inverno,
Despois na fiada ¡sonrisas de tal!.....
Quer que baile con él n' o muiño,
Y aló pó-la vila, nin fala quixais.....
¿Qué ten ó mozo?
Pois..... ¿qué terá?

Unhas veces, canciño de cego,
Por' ond' eu andare seguindome vay,
Nin hay sitio dond' eu non atope
Un Bras con cirolas, y os zocos na man.
Ay! qué mociño.....
Ay! qué rapaz!

N' outro instante ¡mirá que fachenda!.....
Atruxos qu' asombran ó mesmo lugar.
Brrr!!! parece que pasa soberbo,
Mandando nos homes su real maxestá.
Mociño ¿és tolo?
Ay! ¿s' ó serás?

Eu non podo entender meu amore,
Qu' airiños te levan, q' airiños te trân,
Nin tampouco cal xeito te cadra,
Tratándose, mozo, d' ó teu namorar.
Ay! Dios me libre,
De ti, bon Bras!

Que no meu entender t' acomparo,
Ô mesiño de Marzo marzal:
Pó-la mañan, cariña de rosas;
Pó-la tarde, cara de can.
¡Mala xuntanza
Facemos! ¡Ay!!

II.

¿Qué di á meiguiña,
Que di á traidora?
Corazon qu' enloitado te crubes,

C' os negros desprezos qu' á falsa che dona,
¿Por que vives sofrindo por ela?
¿Por qué namorado, de pena saloucas?
S' ela é bonita,
Ela é traidora.

Di con mengua de min que non sabe,
Qu' airiños me viran veleta mal posta.....
Que ch' ó digan, rapaza, os teus ollos,
Qu' agora me chaman, dempois me desbotan.
Qu' anqu' és bonita,
Eres traidora.

S' unhas veces amante che falo,
E s' outras renego de ti..... ¡pecadora!
¿Cales auguas repousan serenas,
S' ó vento qu' as manda rebole antr' as ondas?
E ti ben sabes
Qu' és revoltosa.

Son canciño de cego en quererte.....
Tal bulra merece quen ama sin conta,
Pois c' os zocos na man ou sin eles
Âs portas d' ó inferno seguindote fora.
Tal estou tolo,
Tal és graçiosa.

Que de Marzo marzal teño á cara!....

Quixais qu' asi sea, mais ti, miña xoya,
Tamen és cal rayola de Marzo,
Qu' agora descrube, qu' agora s' entolda.
Iguales semos,
Nena fermosa.

31.

I.

Si á vernos, Marica, nantronte viñeras
Â festa d' o Seixo n' a beira d' o mar,
Ti riras, Marica, cal nunca te riches
Debaixo d' os pinos d' o verde pinar.

—

Â sombra d'os pinos, Marica ¡que cousas
Chistosas pasaron! que rir toleiron!
Relouca d' arriba, relouca d' abaixo,
Iñamos, viñamos y ó bombo... pon... pon.

—

As cóchegas brandas, as loitas alegres,
Os berros, os brincos, os contos sin fel,
Todiños peneques, alegres todiños.....
Y á nosa Señora detrás d' o tonel.

II.

Coitada! que festa brandida perdeche!.....
Cantáras, bebéras, dormíras, y asi
N' un feixe miráras rolar xuntamente
Mociños e vellos d' aqui par' ali.

—

Co á vista trubada, c' os ollos dormentes
Sorrindo, comendo, pifando é ainda mais,
Qu' apertos, qu' olladas tan chuscas trocaban
As nenas de xenio c' os mozos de Cáis!

—

Debaixo d' os ricos pareauguas de seda
Qu' abertos formaban tamaño rodel,
Todiños chispados, qué cousas decian!
Y á nosa Señora detrás d' o tonel.

III.

Mais ela de cote tan grav' e soberba,
Tan fina d' oido, tan curta de mans,
Xordiña quedára, falando por sete,
Con probes e ricos, con porcos é cans.

Meu amo folgado de tanta largueza,
Que n' era costume na dona tal ver,
Tamen ¡miña xoya! saltando da burra
¡Pin! ¡pan! rio arriba botouse á correr.

Y á dona sorria con ollo entraberto
Comendo castañas e viño con mel.....
¡Que festa, Marica!..... todiños peneques....
Y á nosa Señora detrás d' o tonel.